

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ»

Το Ελληνικό Ναυτικό Δόγμα μεταξύ 1964 -1974 και η μετεξέλιξή του σήμερα.

Στρατηγική, Πολιτική, Προοπτικές

The Greek Naval Doctrine 1964 – 1974 and its evolution today.

Strategy, Politics, Potentials

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Μεταπτυχιακός Φοιτητής:

Δομόσογλου Κυριάκος Α.Μ. 2223Μ003

Τριμελής Επιτροπή:

Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Κώστας Υφαντής, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Ζήσης Φωτάκης, Επίκουρος Καθηγητής Σχολής Ναυτικών Δοκίμων

ΑΘΗΝΑ, 2024

Copyright © Δομόσογλου Κυριάκος, 2024

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ' ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαίδευσης ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	4
Λέξεις κλειδιά.....	4
Ευχαριστίες.....	4
Συνομογραφίες.....	5
Εισαγωγή.....	6
Θεωρία Ναυτικής Στρατηγικής.....	8
Τάσεις Ναυτικού Πολέμου 1964 – 1974.....	12
Το Ελληνικό Ναυτικό Δόγμα, 1964 – 1974	16
Οι πολιτικές συνθήκες.....	17
Κυπριακό, 1964 – 1974	19
Το Ελληνικό Ναυτικό Δόγμα, 1964 – 1974	23
Το Ελληνικό Πολεμικό Ναυτικό στον 21ο αιώνα	31
Η Ανατολική Μεσόγειος ως νέο πεδίο ανταγωνισμών	33
Οι τάσεις του σύγχρονου Ναυτικού Πολέμου	35
Το Ελληνικό Πολεμικό Ναυτικό σήμερα.....	37
Συμπεράσματα.....	40
Βιβλιογραφικές αναφορές	43
Βιβλία.....	43
Άρθρα σε περιοδικά.....	44
Άρθρα στο διαδίκτυο.....	45
Διαδικτυακές εκπομπές.....	45
Papers	46

Περίληψη

Η παρούσα εργασία εξετάζει το Ελληνικό Ναυτικό Δόγμα της περιόδου 1964 – 1974 υπό το πρίσμα των επιχειρησιακών αναγκών και των πολιτικών προτεραιοτήτων της εποχής και παράλληλα επικαιροποιεί τη σχετική συζήτηση, αναλύοντας το Ελληνικό Ναυτικό Δόγμα, όπως αυτό αποκρυσταλλώθηκε στον 21ο αιώνα. Πιο συγκεκριμένα, ως προς την εξέταση της περιόδου 1964 – 1974, έμφαση δίνεται όχι μόνο στην επιχειρησιακή αλλά και στην πολιτική διάσταση, ώστε να σκιαγραφηθεί ο τρόπος με τον οποίο διαμορφώθηκε το Ναυτικό Δόγμα της εποχής, στο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου και των εντεινόμενων διακοινοτικών συγκρούσεων στην Κύπρο. Οι δε «προοπτικές», θέτουν στο επίκεντρο τις ενεργειακές εξελίξεις στην Ανατολική Μεσόγειο, οι οποίες αναδιαμορφώνουν εν τοις πράγμασι το ρόλο του Ελληνικού Πολεμικού Ναυτικού σήμερα.

Λέξεις κλειδιά

Ναυτικό Δόγμα, Υψηλή Στρατηγική, Ναυτικός Πόλεμος, Βασιλικό Ναυτικό, Ψυχρός Πόλεμος, Πολεμικό Ναυτικό, Κύπρος, Ανατολική Μεσόγειος

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ όσους συνέβαλλαν με τον τρόπο τους στην ολοκλήρωση της ανά χείρας εργασίας. Ιδιαίτερες ευχαριστίες στον Καθηγητή της Σχολής Ναυτικών Δοκίμων Ζήση Φωτάκη για την έμπρακτη υποστήριξη και καθοδήγησή του στο εγχείρημά μου.

Συντομογραφίες

Πολεμικό Ναυτικό – ΠΝ

Βασιλικό Ναυτικό – ΒΝ

Πολεμική Αεροπορία – ΠΑ

Ένωση Κέντρου – ΕΚ

Ένοπλες Δυνάμεις – ΕΔ

Δόγμα Ενιαίου Αμυντικού Χώρου – ΔΕΑΧ

Unmanned Aerial Vehicle – UAV

Unmanned Underwater Vehicle – UUV

Unmanned Surface Vehicle – USV

Εισαγωγή

Δεν επιδέχεται αμφισβήτησης πως η μακραίωνη ελληνική ιστορία είναι άρρηκτα συνυφασμένη με το υγρό στοιχείο. «Όπως οι βάτραχοι γύρω από το νερό, έχουμε εγκατασταθεί και εμείς στις ακτές αυτής της θάλασσας» διαβάζει κανείς στον Πλάτωνα και αντιλαμβάνεται τη σχέση αυτή.¹ Στα ομηρικά έπη, εκεί όπου η ιστορία συναντά το μύθο, ο Όμηρος βλέπει τους Αχαιούς να διασχίζουν το Αιγαίο και να αποβιβάζονται πάνοπλοι στις ακτές της Τροίας. Τα Μηδικά και η Ναυμαχία της Σαλαμίνας θα καταστήσουν την Αθήνα ως την πρώτη θαλασσοκράτειρα της ιστορίας. Το «αιώνιο κτήμα» του Θουκυδίδη, η εξιστόρηση του Πελοποννησιακού Πολέμου, θα τονίσει τη ναυτική παράδοση των Ελλήνων μέσα από την κυριαρχία του Μίνωα στη Μεσόγειο, τη ναυτική αντίληψη του Θεμιστοκλή και την στρατηγική σκέψη του Περικλή. Η περικόλεια φράση «μέγα το της θαλάσσης κράτος» από τον επιτάφιο του μεγάλου Αθηναίου πολιτικού αποτελεί μέχρι και σήμερα την μεγάλη παρακαταθήκη του ελληνικού Πολεμικού Ναυτικού (ΠΝ). Ο Νέαρχος του Μεγάλου Αλεξάνδρου, ακολουθώντας από θαλάσσης την πορεία των μακεδονικών στρατευμάτων, θα θέσει τις βάσεις για όσα αργότερα Πορτογάλοι και Ισπανοί θα τελειοποιήσουν. Ο Νικηφόρος Φωκάς θα κρατήσει άσβεστη τη ναυτική παράδοση κατά τους Βυζαντινούς χρόνους, την οποία θα κληροδοτήσουν οι αγωνιστές της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 και δη, οι Έλληνες «καραβοκύρηδες» και «μπουρλοτιέρηδες». Το θωρηκτό «Αβέρωφ» του Ναυάρχου Κουντουριώτη θα γράψει τις πιο ένδοξες σελίδες στην ιστορία του ΠΝ κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους, μια κληρονομία που θα τιμηθεί δεόντως και μεταγενέστερα, με τη συμβολή του ελληνικού στόλου στις μάχες του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Την επαύριον του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ο κόσμος είναι ριζικά διαφορετικός και εισέρχεται σχεδόν αμέσως στην εποχή του Ψυχρού Πολέμου, η οποία θα στιγματίσει εν πολλοίς την πορεία της παγκόσμιας ιστορίας για τον επόμενο μισό αιώνα.

Ανατρέχοντας στον τίτλο της ανά χείρας εργασίας, διερωτάται κανείς εύλογα τόσο για την σκοπιμότητα, όσο και για τη αφορμή της συγγραφής της. Ως προς το πρώτο σκέλος της άνωθεν ερώτησης, σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να εξετάσει το Ελληνικό Ναυτικό Δόγμα της περιόδου 1964 – 1974, ως συνάρτηση των επιχειρησιακών αναγκών αλλά και των πολιτικών συνθηκών της υπό εξέταση εποχής.

---

¹ Η αναφορά βρίσκεται στο Ν. Πετρόχειλος, «Το Ναυτικό στους αρχαίους ελληνικούς χρόνους, Προϊστορική και ιστορική θαλασινή ζωή, σκάψεις και κρίσεις», Ναυτική Επιθεώρηση, Τεύχος 299 (1963), σελ. 116

Ωστόσο, η εξέταση της εν λόγω περιόδου δεν θα γίνει εν κενώ. Το πρώτο κεφάλαιο αφιερώνεται στην επισκόπηση της Θεωρίας της Ναυτικής Στρατηγικής, στη βάση της θεωρητικής παρακαταθήκης ανθρώπων της Ναυτικής Επιστήμης, όπως ο Alfred Mahan και ο Julian Corbett. Στο δεύτερο κεφάλαιο σταχυολογούνται οι τεχνολογικές και επιχειρησιακές τάσεις της εποχής περί του Ναυτικού Πολέμου. Δεδομένου του άλματος στην στρατιωτική τεχνολογία ήδη από το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, αλλά και του γεγονότος πως η Ελλάδα αποτελούσε –εκ των πραγμάτων- ακόλουθο και όχι δημιουργό των εξελίξεων, η «παρέκβαση» του δευτέρου κεφαλαίου κρίθηκε σκόπιμη ώστε ο αναγνώστης να «μπει στα παπούτσια» των Ελλήνων ληπτών αποφάσεων, αντιλαμβανόμενος τις σύγχρονες δικές τους ανησυχίες. Με αυτά κατά νου, το τρίτο κεφάλαιο θα εξετάσει τη δεκαετία 1964 – 1974 δισδιάστατα. Αφενός, θα καταγράψει τις εσωτερικές και εξωτερικές πολιτικές συνθήκες της εποχής, αφετέρου θα προσπαθήσει να σκιαγραφήσει τον ρόλο του Βασιλικού Ναυτικού (BN), όπως και τις επιχειρησιακές προσδοκίες που ανέκυπταν συναρτήσει των αναγκαιοτήτων της εποχής. Με άλλα λόγια, το τρίτο κεφάλαιο καλείται να αποκρυσταλλώσει τον ρόλο –ή Δόγμα- του BN εντός της δεκαετίας 1964 – 1974. Το τελευταίο κεφάλαιο θα αποπειραθεί να επικαιροποιήσει τη συζήτηση περί του Ελληνικού Ναυτικού Δόγματος, φέρνοντας τη σχετική συζήτηση στο σήμερα, μισό αιώνα μετά. Κατόπιν μιας σύντομης ανασκόπησης στις σύγχρονες τάσεις του Ναυτικού Πολέμου, το τελευταίο κεφάλαιο θα εξετάσει τη μετεξέλιξη του Ελληνικού Ναυτικού Δόγματος σήμερα και τον τρόπο με τον οποίο το ΠΝ ανταποκρίνεται στις ανάγκες της εποχής. Η εργασία ολοκληρώνεται με μερικά συμπεράσματα εν είδει προτάσεων πολιτικής και προσωπικών σκέψεων του γράφοντος.

Προς αποφυγή εκκρεμοτήτων, η απάντηση στο δεύτερο σκέλος της ερώτησης, περί αφορμής της εργασίας, απαντάται διτώς. Αφενός, η παραδοξότητα της αποσπασματικής μελέτης της ναυτικής ιστορίας ενός –κατά τη γενική ομολογία- «ναυτικού έθνους», αφετέρου το ακαδημαϊκό ενδιαφέρον που παρουσιάζουν πάντοτε οι μεταβατικές περιόδοι της ιστορίας, όπως αυτή της δεκαετίας του 1960, συνηγόρησαν στην επιλογή του θέματος της εργασίας.

Η σύζευξη πολιτικής – στρατιωτικής στρατηγικής καθόρισαν και τη μεθοδολογία της έρευνας. Μεθοδολογικά, η εργασία χρησιμοποιεί –κατά βάση- δευτερογενείς πηγές, καθότι το μεγαλύτερο μέρος πρωτογενών πηγών όσον αφορά τα «ναυτικά» της εποχής υπόκειται στο καθεστώς του «απορρήτου» εξαιτίας της

κυπριακής τραγωδίας του 1974. Εντούτοις, για τους σκοπούς της εργασίας, αξιοποιήθηκε στο μέγιστο η ψηφιοποιημένη «Υπηρεσία Ιστορίας του Ναυτικού», από όπου εξετάστηκαν τα τεύχη της «Ναυτικής Επιθεώρησης» από το 1958 μέχρι το 2023, με ιδιαίτερη έμφαση στα 70 τεύχη της περιόδου 1963 – 1974.

Θεωρία Ναυτικής Στρατηγικής

Η έννοια της «στρατηγικής» οντολογικά προηγείται της θεωρητικής θεμελίωσης του όρου, καθώς αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της ανθρώπινης διανόησης. Εμπλαισιώνει όλες τις ανθρώπινες δραστηριότητες, συμπεριλαμβανομένης και της διεξαγωγής πολέμου σε οποιαδήποτε κλίμακα. Όπως τονίζει ο θεωρητικός της στρατηγικής Edward Luttwak, στρατηγική εφαρμόζουν δύο εμπόλεμα κράτη, στρατηγική εφαρμόζουν και δύο αντιμαχόμενοι μαχαιροφόροι κατά τη συμπλοκή τους στο δρόμο (Luttwak, 2001: 210). Αν οι έννοιες της «στρατηγικής» και της «μηχανικής» ταυτίζονται κατ' ουσίαν στο μέτρο που αμφότερες αναφέρονται στη χρήση μέσων και πόρων προς επίτευξη ενός σκοπού, τότε ποια είναι η ειδοποιός διαφορά της στρατηγικής; Η απάντηση εντοπίζεται στην ύπαρξη «δύο αντιτιθέμενων βουλήσεων» και στην «απειλή ή χρήση βίας προς επιβολή του ενός μέρους επί του άλλου».² Πράγματι, η έννοια της στρατηγικής ενέχει στον πυρήνα της το στοιχείο της αντιπαράθεσης βουλήσεων, πάντοτε υπό το ενδεχόμενο της χρήσης βίας προς πειθαναγκασμό του αντιπάλου. Παρότι πόλεμος και στρατηγική αποτελούν αρχέγονες έννοιες, η πληρέστερη θεωρητική θεμελίωση των δύο φαινομένων πραγματοποιήθηκε από τον Πρώσο θεωρητικό Carl von Clausewitz, στο μνημειώδες έργο του «Περί Πολέμου». Η επίδραση του έργου υπήρξε αναμφισβήτητη, πλην όμως, δεν άργησε να γίνει αντιληπτή η απουσία της θαλάσσιας διάστασης από την κατά Clausewitz προσέγγιση του πολέμου. Θα χρειαστεί να φτάσουμε στα 1890, οπότε ο Αμερικανός Ναύαρχος Alfred Thayer Mahan εκδίδει το έργο – σταθμός “*The Influence of Sea Power Upon History 1660 – 1783*”. Ο Mahan, εξετάζοντας τον παράγοντα της θαλάσσιας ισχύος στους ανταγωνισμούς για παγκόσμια κυριαρχία, επιδιώκει να καταστήσει εαυτόν γεωπολιτικό «προφήτη», γεγονός που εδράζεται –μεταξύ άλλων- και στην υπέρμετρη επιρροή που άσκησαν τα γραπτά του στους πολιτικούς ιθύνοντες της εποχής του. Ο Theodore Roosevelt θα βρει στα κείμενα του Mahan την στρατηγική

---

² Η κατανόηση της διαφοράς μεταξύ «μηχανικής» και «στρατηγικής» οφείλεται στις επισημάνσεις του Καθηγητή Χαράλαμπου Παπασωτηρίου.

του πυξίδα, ενώ μεταγενέστερα ο Γουλιέλμος της Γερμανίας δεν θα αργήσει να αποκτήσει ένα αντίγραφο του έργου (Kennedy, 1974: 39).

Μολονότι ο Mahan πιστώνεται τον τίτλο του «πατέρα» της Ναυτικής Στρατηγικής, ψήγματα αυτής εντοπίζονται στο έργο του Θουκυδίδη εν είδει αξιωμάτων. Η διεισδυτική ματιά του Έλληνα ιστορικού στα γεγονότα του Πελοποννησιακού Πολέμου αποδίδει γλαφυρά την σχέση ισχύος, πλούτου και ναυτικής κυριαρχίας. Είναι η ναυτική κυριαρχία της Αθήνας που γεμίζει, όχι μόνο τα αθηναϊκά ταμεία αλλά και τον Περικλή με αυτοπεποίθηση για την κατάληξη του επερχόμενου πολέμου. Είναι η ίδια η αθηναϊκή ναυτική ισχύς που αποθαρρύνει τον Σπαρτιάτη Αρχίδαμο να λάβει στάση υπέρ του πολέμου κατά τις προπαρασκευαστικές συζητήσεις αυτού. Η ναυτική υπεροχή εξυμνείται σε πλείστα σημεία του έργου με αποκορύφωμα, όπως αναφέρθηκε και στην εισαγωγή, την παραδοχή του Περικλή για τη σπουδαιότητα της θαλάσσιας ισχύος στον Επιτάφιο λόγου του. Μολαταύτα, ο Mahan θα προσεγγίσει το ζήτημα πιο συστηματικά, διατυπώνοντας αρχές και αξιώματα με στρατηγική, τακτική αλλά και γεωπολιτική προστιθέμενη αξία.

Ως γεωπολιτικός, ο Mahan έδινε ιδιαίτερη έμφαση στη σημασία της γεωγραφίας, η οποία τείνει να αποκτά και ντετερμινιστικά χαρακτηριστικά. Ο Αμερικανός Ναύαρχος υπήρξε θιασώτης του «αδιαίρετου στόλου» προς επίτευξη θαλάσσιας αποφασιστικής μάχης και απόκτησης του ελέγχου των θαλασσών. Πέραν αυτού, απέδιδε μεγάλη σημασία στον έλεγχο ναυτικών στρατηγικών σημείων αλλά και στις υπερπόντιες αποικίες, ως πηγή πλούτου για τις μεγάλες αυτοκρατορίες της εποχής του. Θεωρώντας τις θαλάσσιες μεταφορές την φτηνότερη επιλογή για την μεταφορά αγαθών – με όρους Wallerstein- από την περιφέρεια στο κέντρο, ο Mahan δεν μπορούσε να αγνοήσει τη σημασία του ελέγχου των θαλάσσιων εμπορικών οδών. Όλα τα παραπάνω συνηγορούσαν στην αξιωματική θέση του Mahan ότι η θαλάσσια ισχύς είναι και θα παραμείνει εις το διηνεκές ανώτερη της ηπειρωτικής (Kennedy, 1974: 39 – 40).

Οι τεχνολογικές εξελίξεις του 19^{ου} αιώνα τον διέψευσαν και τον κατέστησαν αναχρονιστικό. Η εμφάνιση του σιδηροδρόμου στην ξηρά αλλά και των υποβρυχίων, των τορπιλών, των ναρκών και των αεροσκαφών στη θάλασσα, μπορεί να μην εξάλειψαν τη σημασία του θαλασσίου ελέγχου, ωστόσο την σχετικοποίησαν χωροχρονικά. Η νέα γεωπολιτική πραγματικότητα, εκπεφρασμένη από τον Άγγλο

θεωρητικό Halford Mackinder, φάνηκε να ρέπει προς την πλευρά της ηπειρωτικής ισχύος, με βασικό όχημα τη χρήση του σιδηροδρόμου για εμπορικούς και στρατιωτικούς σκοπούς (Kennedy, 1974: 41 - 44). Η έννοια της “Heartland” στα Ανατολικά της κεντρικής Ευρώπης ως το επίκεντρο της ευρασιατικής παγκόσμιας νήσου αποδίδει την ανωτέρω θεώρηση.

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, η Θεωρία της Ναυτικής Στρατηγικής αναθερμάνθηκε μέσα από το έργο του επίσης Βρετανού Sir Julian Stafford Corbett “*Principles of Maritime Strategy*”. Ο Corbett, εν αντιθέσει με τον Mahan, υπήρξε οπαδός της έμμεσης ναυτικής προσέγγισης, υποστηρίζοντας πως ο θαλάσσιος έλεγχος δεν εξασφαλίζεται κατά αποκλειστικότητα μέσω αποφασιστικής ναυμαχίας. Δίχως να αρνείται τον πυρήνα της ναυτικής στρατηγικής, ήτοι τη χρήση της θάλασσας για εμπορικούς και στρατιωτικούς σκοπούς, εν παραλλήλω με τον αποκλεισμό του αντιπάλου από την εκμετάλλευση αυτής, κατανοούσε πως το διακύβευμα ήταν η χρήση της θαλάσσιας μάζας με σκοπό την προβολή ισχύος στην ξηρά, εκεί όπου διαβιούν οι άνθρωποι (Corbett, 2004: 122 – 127).

Προς αυτό το σκοπό, εξέτασε διαφορετικές ναυτικές στρατηγικές, οι οποίες ποίκιλλαν τακτικά συναρτήσει του επιδιωκόμενου στόχου. Η «αναζήτηση του εχθρικού στόλου» συνδέθηκε με τη βρετανική ναυτική παράδοση αλλά εφαρμόστηκε εκτεταμένα στον Ισπανό-Αμερικανικό Πόλεμο του 1896, αποδεικνύοντας την επικινδυνότητα του εγχειρήματος εις βάρος του θαλάσσιου ελέγχου. Ο «ναυτικός αποκλεισμός» χωρίστηκε στον «κλειστό» και στον «ανοικτό». Ο μεν κλειστός αποκλεισμός αποτελεί εξαντλητική και αργή τακτική για αυτόν που τον επιβάλλει και αποσκοπεί στην απαγόρευση του απόπλου εχθρικών πλοίων από εχθρικά λιμάνια. Ο δε ανοικτός αποκλεισμός στοχεύει σε εξαναγκαστική έξοδο του αντιπάλου στόλου από το λιμάνι, εκβιάζοντας ναυμαχία σε ευνοϊκές συνθήκες. Οι «δευτερεύουσες αντεπιθέσεις» αλλά και ο «στόλος σε ύπαρξη» (Fleet in Being), ακολουθούν τη λογική της στρατηγικής άρνησης, παράγοντας αποτροπή. Η «υπεράσπιση εμπορικών οδών» θεωρείται δικαίως μια από τις σημαντικότερες αρμοδιότητες των Ναυτικών Δυνάμεων, γεγονός που επιβεβαιώθηκε και κατά τη διάρκεια των δύο Παγκοσμίων Πολέμων. Τέλος, η «άμυνα έναντι εχθρικού Στρατού εισβολής» και η «υποστήριξη φίλων

αμφίβιων δυνάμεων» συγκαταλέγονται, σύμφωνα με τον Corbett, στις βασικές επιδιώξεις ενός Πολεμικού Ναυτικού.³

Κείμενα του Αμερικανού Αντιναυάρχου Stansfield Turner, πρώην προέδρου του US Naval War College, κοσμούν το τεύχος 389 της «Ναυτικής Επιθεώρησης» του 1978, αποδίδοντας εμπειριστατωμένα τη σύγχρονη έννοια της Ναυτικής Στρατηγικής. Σε μετάφραση του Πλοιάρχου Δημητρίου Λισμάνη, διαβάζει κανείς για τις τέσσερις αποστολές των Ναυτικών. Εκ της ιστορίας ορμώμενος, αναφέρει τον «θαλάσσιο έλεγχο» (Sea Control) ως την πρώτη και κύρια αποστολή ενός στόλου. Ξεκινώντας από την εξάλειψη της πειρατείας ήδη από τα χρόνια του Μίνωα, καταλήγει στη σύγχρονη θέαση του Sea Control, η οποία αφορά την προβολή ισχύος στην ξηρά, τη χρήση της θάλασσας προς απόκτηση ευημερίας και την στέρηση αυτής από τον αντίπαλο. Η δε «προβολή ισχύος στη ξηρά», μέσω της διαρκούς εξέλιξης της τεχνολογίας, συνδέθηκε επιχειρησιακά και με τους ναυτικούς βομβαρδισμούς και –κυρίως- με τις αμφίβιες επιχειρήσεις. Μια τρίτη αποστολή των Ναυτικών, ιδιαίτερα στο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου, αφορούσε την «αποτροπή». Η ανάγκη εξασφάλισης ικανότητας πυρηνικής ανταπάντησης (2nd strike capability) σε περίπτωση πυρηνικού πολέμου, καθιστούσε τους στόλους και δη τα πυρηνικά υποβρύχια, πλατφόρμες πυρηνικής αποτροπής, εξαιτίας της γεωγραφικής ευελιξίας που χάριζε η ανοιχτή θάλασσα. Τέλος, η λεγόμενη «επίδειξη σημαίας δια της ναυτικής παρουσίας» αποτελούσε ανέκαθεν μια επιλογή με έντονη πολιτική / διπλωματική διάσταση, μέσω της οποίας ο δρων έστελνε τα επιθυμητά μηνύματα προς πάσα κατεύθυνση (Λισμάνη, 1978 α: 35 – 37).

Λαμβάνοντας υπόψιν όλα τα παραπάνω από κοινού με το γεγονός πως, παρά την αλλαγή των διαθέσιμων μέσων ο πυρήνας της στρατηγικής παραμένει αναλλοίωτος, μπορούμε να προβούμε στη διατύπωση ορισμών σχετικά με τη Ναυτική Στρατηγική. Στην κορυφή της πυραμίδας τοποθετείται η «**Στρατιωτική Στρατηγική**», επιμέρους στοιχείο της οποίας είναι η «**Θαλάσσια Στρατηγική**». Η Θαλάσσια Στρατηγική ορίζει τους βασικούς άξονες της εθνικής στρατηγικής όσον αφορά τη χρήση του θαλάσσιου στοιχείου. Κομμάτι της Θαλάσσιας Στρατηγικής είναι η «**Θαλάσσια Ισχύς**», η οποία συμπεριλαμβάνει όλους τους υλικούς, κοινωνικούς γεωγραφικούς και πολιτικούς σχετιζόμενους με τη θάλασσα παράγοντες που

---

³ Η ανωτέρω σταχυολόγηση των ναυτικών στρατηγικών προκύπτει από προσωπικές σημειώσεις του γράφοντος, οι οποίες βασίζονται στο έργο Julian S. Corbett (2004), *Principles of Maritime Strategy*, Mineola, New York: Dover Publications Inc.

κινητοποιούνται για την επίτευξη ανώτερων πολιτικών σκοπών. Επιμέρους συντελεστές της Θαλάσσιας Ισχύος είναι η «**Ναυτική Ισχύς**», η οποία σχετίζεται με το σύνολο της εμπορικής ναυτιλίας, των λιμένων και βάσεων αλλά και του Ναυτικού μιας χώρας και η «**Ναυτική Δύναμη**», η οποία συνδέεται κατά αποκλειστικότητα με το ΠΝ. Επί της Ναυτικής Δύναμης δομείται και η «**Ναυτική Στρατηγική**», η οποία, ως μέρος της Στρατιωτικής Στρατηγικής, προσπαθεί να συνδυάσει τα κατάλληλα μέσα της Ναυτικής Δυνάμεως με τους τιθέμενους πολιτικούς σκοπούς μιας ηγεσίας (Λισμάνης, 1978 β: 220 - 223).

Αν κανείς απορρίπτει το αξίωμα ότι η θεωρία δεν είναι τίποτα παραπάνω από την συστηματική καταγραφή και κατηγοριοποίηση της πράξης, τότε προκύπτει το εξής εύλογο ερώτημα: Πώς εφαρμόζονται όλα τα παραπάνω επί του πεδίου και στην εφαρμοσμένη πολιτική; Πώς αποκρυσταλλώθηκαν οι Ναυτικές Στρατηγικές των δύο αντιπάλων στρατοπέδων κατά την ψυχροπολεμική δεκαετία μεταξύ 1964 – 1974; Και κυρίως, ποιες υπήρξαν οι τάσεις της εν λόγω δεκαετίας στο Ναυτικό Πόλεμο;

Τάσεις Ναυτικού Πολέμου 1964 – 1974

Η υπό εξέταση δεκαετία τοποθετείται αναμφισβήτητα στην καρδιά του Ψυχρού Πολέμου, δύο μόλις χρόνια από το παρ' ολίγον πυρηνικό ολοκαύτωμα που θα μπορούσε να έχει επιφέρει η «κρίση της Κούβας» το φθινόπωρο του 1962. Είναι η ίδια περίοδος κατά την οποία παρατηρείται η σταδιακή αύξηση της ναυτικής ισχύος της ΕΣΣΔ, καθώς και η προσπάθεια να αποκτήσει σημαντική ναυτική παρουσία στη Μεσόγειο, ως κίνηση εξισορρόπησης απέναντι στην αμερικανική κυριαρχία στην περιοχή δια του 6^{ου} Στόλου. Ως δεκαετία διαρκών αμφισβητήσεων, η περίοδος 1964 – 1974 θα βρει τις ΗΠΑ δεσμευμένες στην περιπέτεια του Βιετνάμ, και απειλούμενες από τις συμβατικές δυνατότητες του στρατοπέδου του «Συμφώνου». Πώς οι πολιτικές συνθήκες και οι τεχνολογικές εξελίξεις της εποχής επηρεάζουν τις επιχειρησιακές επιλογές των δύο στρατοπέδων και πώς τα παραπάνω καταγράφονται και αξιολογούνται από τη «Ναυτική Επιθεώρηση» της δεκαετίας αυτής;

Κατ' αρχάς, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, το δομικό στοιχείο της εποχής εν είδει ιστορικού πλαισίου είναι ο Ψυχρός Πόλεμος. Τόσο σε επίπεδο Υψηλής Στρατηγικής, όσο και σε τακτικό επίπεδο, ο Ψυχρός Πόλεμος συνδέθηκε άρρηκτα με την αμοιβαία πυρηνική αποτροπή μεταξύ των δύο στρατοπέδων, αυτό που έμελλε να μείνει στη βιβλιογραφία ως σύστημα MAD, εκ του “Mutual Assured Destruction”. Η

αδιαπραγμάτευτη πυρηνική στρατηγική του προέδρου Eisenhower, αναθεωρήθηκε από τη λεγόμενη «ευέλικτη ανταπόδοση» του προέδρου Kennedy, αναδιαμορφώνοντας και τη λογική πίσω από την τακτική αναγκαιότητα της πυρηνικής ανταπάντησης. Παρά την ασύλληπτη δύναμη πυρός που χάριζαν τα πυρηνικά στις δύο υπερδυνάμεις, δεν κατέστη δυνατή η εξάλειψη των ανταγωνισμών με όρους συμβατικών όπλων. Τουναντίον! Όπως καταγράφει και ο John Mearsheimer, οι συμβατικές δυνατότητες της ΕΣΣΔ καθ' όλη τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, προκαλούσαν διαρκείς ανησυχίες στην αμερικανική πλευρά.⁴ Στο πλαίσιο αυτό, προβληματισμό στους Αμερικανούς ιθύνοντες δεν προκαλούσε κατ' αποκλειστικότητα ο ποσοτικός παράγοντας, αλλά και οι αναδυόμενες απειλές επί του πεδίου. Τα τεχνολογικά άλματα στο πεδίο του ηλεκτρονικού πολέμου και των radar, η βελτιστοποίηση των επιθέσεων κορεσμού έναντι ακριβών πλατφόρμων, οι τορπίλες και η πόντιση ναρκών έναντι υποβρύχιων στόχων, τα υποβρύχια καθ' εαυτά –για τα οποία θα γίνει ειδική μνεία παρακάτω-, η ολοένα και αποτελεσματικότερη ανάπτυξη κατευθυνόμενων βλημάτων μεγάλης εμβέλειας και η τάση προς τη διακλαδικότητα, δεν επέτρεπαν εφησυχασμούς ακόμα και υπό το καθεστώς αυτοπεποίθησης που χάριζε η κατοχή των πυρηνικών. Ειδικά ως προς τα κατευθυνόμενα βλήματα, ενδεικτική είναι η περίπτωση της βύθισης του ισραηλινού αντιτορπιλικού Eilat το 1967 από κατευθυνόμενα βλήματα τύπου Styx –σοβιετικής κατασκευής- τα οποία εξαπολύθηκαν από αιγυπτιακές κανονιοφόρους.⁵

Πάραυτα, η πραγματική στρατιωτική επανάσταση της δεκαετίας συντελέστηκε με την είσοδο των πυρηνικών, όχι ως όπλο μαζικής καταστροφής, κάτι που είχε καταστεί κτήμα ήδη από το 1945, αλλά ως πηγή ενέργειας των πολεμικών μηχανών και ιδιαίτερα των Πολεμικών Ναυτικών. Με πρωτοστάτη του εγχειρήματος τις ΗΠΑ, η πυρηνική ενέργεια προοριζόταν να αντικαταστήσει τους ντιζελοκινητήρες των μεγάλων μονάδων επιφανείας και των υποβρυχίων του αμερικανικού Ναυτικού, μια ιδέα που έφερνε τα αμερικανικά επιτελεία ενώπιον του διλήμματος «αποτελεσματικότητα – υψηλό κόστος». Το 1955 οι ΗΠΑ αποκτούν το πρώτο πυρηνοκίνητο υποβρύχιο τύπου «Ναύτιλος», εκτοξεύοντας τις επιχειρησιακές ικανότητες του αμερικανικού Ναυτικού. Υπό την τεχνική καθοδήγηση του Πλοιάρχου

---

⁴ Ο Αμερικάνος ακαδημαϊκός John Mearsheimer στο έργο του *The Tragedy of Great Power Politics*, μελετάει τον Ψυχρό Πόλεμο και διαπιστώνει πως η ύπαρξη των πυρηνικών όπλων δεν κατέστη ικανή να εξαλείψει την κούρσα συμβατικών εξοπλισμών μεταξύ ΗΠΑ και ΕΣΣΔ. Για τον ίδιο, ο πυρήνας της εθνικής ισχύος ενός κράτους είναι η ποσότητα και η ποιότητα του συμβατικού του οπλοστασίου.

⁵ Το επεισόδιο καταγράφεται emphatically στη «Ναυτική Επιθεώρηση» του 1969 στο Τεύχος 338.

H.G. Rickover, πατέρα της πυρηνικής προώσεως, τα αμερικανικά πυρηνικά υποβρύχια απέκτησαν απείρως μεγαλύτερη αυτονομία καυσίμων και ως εκ τούτου μεγαλύτερη ακτίνα δράσης (Σίμψας, 1963: 37). Δεν είναι τυχαία άλλωστε η έμφαση που έδινε ο Robert McNamara, Υπουργός Άμυνας της διοίκησης Kennedy, στα πυρηνικά υποβρύχια, ως *game changer* απέναντι στη σοβιετική απειλή.⁶ Μολονότι το υπόδειγμα των πυρηνικών κινητήρων ακολουθήθηκε και σε άλλες μονάδες του αμερικανικού Ναυτικού, κυρίως στα αεροπλανοφόρα, το υψηλό κόστος κατασκευής περιόριζε την ολοκληρωτική πυρηνικοποίηση των στόλων της εποχής, με αποτέλεσμα οι πυρηνοκίνητες μονάδες του αμερικανικού και άλλων ναυτικών να αποτελούν επιλογές αιχμής πλάι σε πολυάριθμα συμβατικά όπλα.

Η έμφαση που δόθηκε στο πυρηνικό υποβρύχιο δεν υπήρξε προϊόν σύμπτωσης αλλά σχετίζεται με τη μεγάλη εκτίμηση που απολάμβανε το υποβρύχιο καθ' εαυτό ως πλατφόρμα. Για την ακρίβεια, η «Ναυτική Επιθεώρηση» του 1963, μεταφέροντας στο ελληνικό κοινό τις διεθνείς τάσεις της εποχής, δε διστάζει να χαρακτηρίσει το υποβρύχιο ως «*το όπλο του μέλλοντος*» και «*το απόλυτο επιθετικό όπλο του Ψυχρού Πολέμου*». Η ιστορία του υποβρυχίου στον κατά θαλάσσης πόλεμο είναι τόσο πλούσια που θα ήταν αδύνατο να συμπυκνωθεί σε μια παράγραφο. Για την υπό εξέταση δεκαετία ωστόσο, το υποβρύχιο θεωρήθηκε το απόλυτο όπλο πυρηνικής αποτροπής, καθώς η ικανότητά του να βρίσκεται οπουδήποτε, οποτεδήποτε, φέροντας μάλιστα και βαλλιστικά όπλα, με προεξέχον παράδειγμα τους πυραύλους “Polaris”, το καθιστούσε απειλή έναντι στρατιωτικών και πολιτικών στόχων. Παράλληλα, η υποβρύχια φύση του όπλου, του προσέδιδε ανθεκτικότητα σε ενδεχόμενο πυρηνικό χτύπημα, εξασφαλίζοντας ταυτόχρονα δυνατότητες πυρηνικής ανταπάντησης. Εξ' ου και η ιδιαίτερη μέριμνα των δύο υπερδυνάμεων της εποχής να διατηρούν αξιόμαχες μοίρες πυρηνικών και συμβατικών υποβρυχίων. Άμεση απόληξη των παραπάνω εξελίξεων υπήρξε και η ραγδαία ανάπτυξη του ανθυποβρυχιακού πολέμου, χάριν του οποίου δεν κινητοποιούνταν μονάχα ναυτικές μονάδες, αλλά σταδιακά και τα πτητικά μέσα των Πολεμικών Ναυτικών, τα λεγόμενα Αεροσκάφη Ναυτικής Συνεργασίας.

Από την άλλη, έμμεση απόρροια της κεντρικότητας του υποβρυχίου στους ναυτικούς σχεδιασμούς της εποχής υπήρξε η μέριμνα για την ωκεανογραφία καθώς και

---

⁶ Όπως σημειώνει ο Κ. Γεωργόπουλος στο Τεύχος 306 της «Ναυτικής Επιθεώρησης» του 1964, ο Robert Mc Namara «κατά τον Ιούνιο του 1962 [...] διεκήρυξεν εις το Κογκρέσσο κατά την παρουσία του στρατιωτικού οικονομικού προγράμματος ότι η προτεραιότης εις το μέλλον έπρεπε να δοθή εις τα πυρηνικά υποβρύχια δια την δίωξιν υποβρυχίων λόγω της υποβρυχίου πυρηνικής σοβιετικής απειλής».

την εκμετάλλευση του Βυθού. Οι εξελίξεις στην αιγαιακή υφαλοκρηπίδα ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1960, δίνουν μια σαφή εικόνα για την τάση της εποχής. Η χαρτογράφηση του Βυθού συνδέθηκε άρρηκτα τόσο με οικονομικούς όσο και με στρατιωτικούς σκοπούς, καθώς, από τη μία, οι τεχνολογικές εξελίξεις στον τομέα της έρευνας και εξόρυξης υδρογονανθράκων επέτρεπαν μακρόπνοους σχεδιασμούς και σημαντικές επενδύσεις. Από την άλλη, οι ανάγκες του ανθυποβρυχιακού πολέμου απαιτούσαν την καλύτερη δυνατή χαρτογράφηση του ανάγλυφου των βυθών (Νοταράς, 1965: 154). Αξίζει να σημειωθεί ότι, ακόμα και η Ελλάδα με τα πενιχρά – έως ανύπαρκτα- μέσα που διέθετε όσον αφορά την υδρογραφία, είχε δρομολογήσει το δικό της πρόγραμμα χαρτογράφησης των ελληνικών βυθών μεταξύ 1962 – 1972 (Σωτηρόπουλος, 1970: 287).

Η αμερικανική εμπλοκή στο Βιετνάμ έφερε στο προσκήνιο και τη σχετική συζήτηση για τη Διοικητική Μέριμνα, ειδικά στο Ναυτικό, όπως επίσης και αντίστοιχη συζήτηση για τις αμφίβιες / αποβατικές επιχειρήσεις. Η ολοένα και αυξανόμενη χρήση ελικοπτεροφόρων (LPH) και πλατφόρμων μεταφοράς αμφίβιων οχημάτων (LPD) από τις αμερικανικές δυνάμεις, συμπαρέσυρε τους δυτικούς συμμάχους, κυρίως Γάλλους και Βρετανούς, προς την ίδια κατεύθυνση (Δημητρίου, 1964: 32). Η ΕΣΣΔ από την άλλη, μολονότι μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1960 δεν είχε στο οπλοστάσιό της τέτοιου είδους πλατφόρμες, κλήθηκε απότομα να αναπτύξει τις αποβατικές της δυνατότητες, με το βλέμμα στραμμένο στις φιλοδοξίες της για εντονότερη παρουσία στην Ανατολική Μεσόγειο.

Οι ανωτέρω τάσεις που παρατηρούνται επί του πεδίου για την δεκαετία 1964 – 1974, συμπληρώνονται από μια ευρύτερη στρατηγική αντίληψη που αφορούσε τον καταμερισμό εργασίας μεταξύ των μεγάλων και των μικρών στόλων εντός της Συμμαχίας. Όπως παρατηρεί και καταγράφει η «Ναυτική Επιθεώρηση» του 1972, ο ρόλος των μικρών Πολεμικών Ναυτικών στο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου ήταν αμιγώς επικουρικός προς τους μεγάλους στόλους του ΝΑΤΟ. Συγκεκριμένα, τα μικρά Πολεμικά Ναυτικά προορίζονταν για αποστολές προστασίας των θαλάσσιων οδών μεταφοράς, συμμετοχή στις συμμαχικές ασκήσεις του δυτικού συνασπισμού και – κυρίως- παροχή ανθυποβρυχιακών υπηρεσιών σε κλειστές και ημίκλειστες θάλασσες, εκεί όπου οι μεγάλες και ακριβές πυρηνικές πλατφόρμες των μεγάλων Πολεμικών Ναυτικών της Συμμαχίας αντιμετώπιζαν τον κίνδυνο να βληθούν από ποντισμένη νάρκη. Σχηματικά προέκυπτε ένας γεωγραφικός καταμερισμός εργασιών, ο οποίος

εξηγείται διττά. Δίχως να αποτελεί अपαραβάτο κανόνα, τα μεγάλα Ναυτικά προορίζονταν για δράση στην ανοικτή θάλασσα και στους ωκεανούς, όσο τα μικρά Ναυτικά, με κύρια μονάδα επιφανείας τις μικρές αλλά φονικές πυραυλακάτους, αναλάμβαναν ανθυποβρυχιακό ρόλο στις προαναφερθείσες θάλασσες (Μαργαρίτης, 1972: 126 – 130). Πέραν του τακτικού ρίσκου, η εν λόγω επιλογή προέκυπτε και από τη διαρκή μέριμνα του αμερικανικού στόλου να προστατεύει τις τεχνολογίες της με κάθε κόστος, αποφεύγοντας τυχόν ατύχημα που θα μπορούσε να περάσει αμερικανική τεχνολογία είτε σε σοβιετικά, είτε σε συμμαχικά χέρια «έρευνας και διάσωσης».⁷

Το ελληνικό ΒΝ της εποχής 1964 – 1974 συγκαταλεγόταν δίχως αμφιβολία στα μικρά Ναυτικά της Συμμαχίας, γεγονός που καθόριζε εν πολλοίς και τους προς ανάληψη ρόλους του. Με άλλα λόγια, το ψυχροπολεμικό πλαίσιο της ανωτέρω δεκαετίας προδιέγραφε σχεδόν ντετερμινιστικά το εύρος αρμοδιοτήτων του ελληνικού στόλου της εποχής. Αν το «Δόγμα» είναι τέκνο της «Επιτελικής Σκέψης», η έξωθεν επιβολή Επιτελικής Σκέψης ή η απουσία αυτής, επιτρέπουν την αποκρυστάλλωση, έστω και με λανθάνοντα τρόπο, ενός Δόγματος; Ποιες ήταν οι πολιτικές και γεωπολιτικές συνθήκες και προτεραιότητες της Ελλάδος τη δεκαετία 1964 – 1974 και πώς αυτές επηρέασαν τον ρόλο του ΒΝ; Τελικά, πώς σκιαγραφείται το Ναυτικό Δόγμα της Ελλάδος συναρτήσει των πολιτικών συνθηκών και των επιχειρησιακών αναγκών της εποχής;

Το Ελληνικό Ναυτικό Δόγμα, 1964 – 1974

Για τον ιστορικό Richard Clogg, οι δεκαπέντε μήνες που ακολούθησαν τις εκλογές του Φεβρουαρίου του 1964 θα βρουν την Ελλάδα εν μέσω της σοβαρότερης πολιτικής κρίσης που είχε βιώσει η χώρα μεταπολεμικά (Clogg, 2012: 264). Μολονότι στις Δημοκρατίες δεν υπάρχουν αδιέξοδα, το πραξικόπημα των Συνταγματαρχών του 1967 θα συντελεστεί με πρόφαση τον κίνδυνο που ελλόχευε από την άνοδο της Αριστεράς, σφραγίζοντας τραυματικά την πολιτική ιστορία της χώρας για την επόμενη επταετία. Για την πληρέστερη εξέταση του ρόλου του ΒΝ της περιόδου, κρίνεται σκόπιμη η πρότερη εμπλαίσωση του ζητήματος με τις εγχώριες πολιτικές εξελίξεις αλλά και το μείζον ζήτημα εξωτερικής πολιτικής, το Κυπριακό. Αυτή θα είναι και η δομή του παρόντος κεφαλαίου, ξεκινώντας από την αδρή περιγραφή των πολιτικών συνθηκών στην Ελλάδα, προχωρώντας στην εξέταση του Κυπριακού και

---

⁷ Οι αμερικανικοί φόβοι για διάχυση τεχνολογίας προς συμμάχους και εχθρούς επισημάνθηκε από τον Επίκουρο Καθηγητή Ζήση Φωτάκη κατά τη διάρκεια συνομιλίας με τον γράφοντα.

ολοκληρώνοντας με την ένταξη του ρόλου και της κατάστασης του ΒΝ στο ανωτέρω πλαίσιο.

Οι πολιτικές συνθήκες

Η ευρεία νίκη του Γεωργίου Παπανδρέου και της Ένωσης Κέντρου (ΕΚ) στις εκλογές του 1964, όχι μόνο δικαίωσε την επιλογή του «Γέρου της Δημοκρατίας» να ξαναπάει σε εκλογές μετά την επιτυχία του προηγούμενου Νοεμβρίου, αλλά παράλληλα έσπασε και το επί δωδεκαετίας πολιτικό μονοπώλιο της Δεξιάς. Οι ευρύτερες πολιτικές μεταρρυθμίσεις της ΕΚ θορύβησαν τα συντηρητικά στοιχεία της ΕΡΕ και της Δεξιάς, δημιουργώντας καθεστώς δυσπιστίας απέναντι στο πρόσωπο του Παπανδρέου. Ας μην λησμονείται ότι στοιχεία της –με όρους Ηλία Νικολακόπουλου– «Καχεκτικής Δημοκρατίας» του 1950 ήταν ακόμα παρόντα στο πολιτικό γίγνεσθαι της χώρας. Υπό συνθήκες φοβίας έναντι του κομμουνιστικού κινδύνου εκτός και κυρίως εντός της χώρας, ο αποπροσανατολισμός της ελληνικής στρατηγικής σε επίπεδο Επιτελικής Σκέψης θα πρέπει να θεωρείται δεδομένος (Βερέμης και Κολιόπουλος, 2006: 412).

Τον Μάιο του 1965 ανακαλύπτεται εντός του στρατεύματος η αριστερή, αντιβασιλική ομάδα «ΑΣΠΙΔΑ» και η υπόθεση πυροδοτεί ραγδαίες πολιτικές εξελίξεις. Η σύνδεση του Ανδρέα Παπανδρέου, υιού του Πρωθυπουργού και Υπουργού της Κυβέρνησης Παπανδρέου, με την ηγεσία του «ΑΣΠΙΔΑ», καθώς και τα διόλου τυχαία περιστατικά δολιοφθοράς στρατιωτικού υλικού στον Έβρο από «κομμουνιστικό δάκτυλο», ωθούν τον αρχηγό της ΕΚ να επιζητά περισσότερο προσωπικό έλεγχο επί των Ενόπλων Δυνάμεων (ΕΔ). Η απαίτησή του για μετατάξεις αξιωματικών και την απομάκρυνση του Α/ΓΕΕΘΑ Γεννηματά στέκεται η αφορμή για την σύγκρουσή του με τον φιλοβασιλικό Υπουργό Άμυνας, Πέτρο Γαρουφαλιά. Το αίτημα του Πρωθυπουργού Παπανδρέου να αναλάβει ο ίδιος το Υπουργείο Άμυνας, συναντά την άρνηση του νεαρού Βασιλιά Κωνσταντίνου, ο οποίος αρνείται να προβεί σε αυτή την παραχώρηση ενόσω στην υπόθεση του «ΑΣΠΙΔΑ» εμπλεκόταν ο υιός Παπανδρέου. Ακολουθώντας το γράμμα, και σίγουρα όχι του πνεύμα του Συντάγματος, ο πολιτικά άπειρος Βασιλιάς εξαναγκάζει τον Γεώργιο Παπανδρέου σε παραίτηση, επιδεικνύοντας πολιτική αλαζονεία και έπαρση, όπως καταδεικνύουν οι μεταξύ τους επιστολές. Η διάλυση της Βουλής και οι προσπάθειες σχηματισμού Κυβέρνησης από τον Βασιλιά, δημιουργούν συνθήκες πόλωσης, οδηγώντας στα λεγόμενα «Ιουλιανά». Η τρίτη απόπειρα σχηματισμού Κυβέρνησης θα ευοδωθεί και η Κυβέρνηση

Στεφανόπουλου θα στηριχθεί από τους 45 «αποστάτες» της ΕΚ, τους Προοδευτικούς του Μαρκεζίνη και την ΕΡΕ. Στο μεταξύ ο Παπανδρέου έχει ήδη κηρύξει τον «ανένδοτο αγώνα», έχοντας στο πλάι του πλήθος κόσμου που επικαλούνταν την προστασία του Άρθρου 114, του ακροτελεύτιου άρθρου του Συντάγματος. Η υπηρεσιακή Κυβέρνηση Παρασκευόπουλου δρομολογεί γενικές εκλογές για τον Μάιο του 1967 αλλά οι εξελίξεις στην υπόθεση του «ΑΣΠΙΔΑ» προκαλούν την πτώση της υπηρεσιακής κυβέρνησης. Υπό καθεστώς πολιτικής ταραχής, ο Κανελλόπουλος σχηματίζει κυβέρνηση για τη διεξαγωγή των ερχόμενων εκλογών. Παρά τις διαμαρτυρίες Παπανδρέου για την κυβέρνηση Κανελλόπουλου, ο πρώτος είχε εμπιστοσύνη στον πολιτικό του αντίπαλο για τη διαφάνεια των εκλογών (Clogg, 2012: 267 – 269).

Το σχέδιο «Προμηθεύς» θα προλάβει τις εξελίξεις και θα αφηνιάσει τους πάντες. Ξημερώματα 21^{ης} Απριλίου η τριανδρία Παπαδόπουλος, Μακαρέζος, Παττακός θα παραβούν τους όρκους τους καταλύοντας το πολίτευμα. Είναι η αφετηρία της επταετούς ελληνικής Χούντας «προς αποφυγή της διολισθήσεως στον κομμουνισμό». Βασική μέριμνα των Συνταγματαρχών υπήρξε ο έλεγχος του στρατεύματος δια της απομακρύνσεως των φιλοβασιλικών στοιχείων. Ως εκ τούτου, τη διετία 1967 – 1968, κάτι παραπάνω από το 1/6 των αξιωματικών των ΕΔ είχαν εξαναγκαστεί σε παραίτηση, επηρεάζοντας τη μαχητική ικανότητα της Ελλάδος (Clogg, 2012: 274). Το Ναυτικό, ως η «αριστοκρατία» των ενόπλων δυνάμεων», όχι μόνο δεν έπαιξε σημαντικό ρόλο στην μετέπειτα διακυβέρνηση της χώρας, αλλά αποτέλεσε και πρώτης τάξεως στόχο των Συνταγματαρχών, όντας παραδοσιακά «φιλοβασιλικός» θεσμός. Για του λόγου το αληθές, το αποτυχημένο βασιλικό αντικίνημα του Δεκεμβρίου του 1967 βρήκε υποστήριξη στους κόλπους του ΒΝ, δίχως αυτό να είναι επαρκές (Βερέμης και Κολιόπουλος, 2006: 421).

Η δεκαετία του 1970 καθιστά σαφή την ολοένα και μεγαλύτερη εξάρτηση του καθεστώτος από τον αμερικανικό παράγοντα. Η κύρια πηγή οπλισμού, με εξαίρεση τα βαρέα όπλα, η αποστολή των οποίων είχε διακοπεί για την τριετία 1967 – 1970, προερχόταν από τις ΗΠΑ, με αντίστοιχα γεωπολιτικά ανταλλάγματα. Αυτά αφορούσαν την παροχή ναυτικών διευκολύνσεων προς τις ΗΠΑ, εν μέσω μιας εποχής έντονου γεωπολιτικού ανταγωνισμού, εξαιτίας της αυξανόμενης σοβιετικής παρουσίας στα θερμά ύδατα της Ανατολικής Μεσογείου (Φωτάκης, 2013: 15). Η διαρκής σοβιετική απειλή υπενθύμιζε στους Αμερικανούς ιθύνοντες την ανάγκη προστασίας της

νοτιοανατολικής πτέρυγας του NATO, αδιάσπαστα κομμάτια της οποίας ήταν η Ελλάδα και η Τουρκία. Με δεδομένο το ειδικό βάρος της Τουρκίας για τη δυτική συμμαχία κατά τη δεκαετία του 1970, η πίεση για την πάση θυσία αποφυγή ενός ελληνοτουρκικού πολέμου κατευθυνόταν προς το εξαρτημένο καθεστώς των Συνταγματαρχών.

Μια ακόμα σημαντική εξέλιξη αφορούσε τον έλεγχο επί των ΕΔ και αυτό που οι Βερέμης και Κολιόπουλος ονόμασαν ως «*εισαγωγή θεσμικών νεωτερισμών στη διοικητική δομή των ενόπλων δυνάμεων*» (Βερέμης και Κολιόπουλος, 2006: 424). Επρόκειτο για την προσπάθεια του Παπαδόπουλου να αποκτήσει τον συγκεντρωτικό έλεγχο επί του Στρατού, καθιστώντας αφενός τον Υπουργό Άμυνας ανδρείκελο, αφετέρου τις ΕΔ τοποτηρητή του καθεστώτος. Ο καταργηθείς νόμος 2387/1953 όριζε ότι οι τρεις Αρχηγοί των Επιτελείων Στρατού, Ναυτικού και Αεροπορίας ήταν υπεύθυνοι για τον κλάδο τους και λογοδοτούσαν στον Υπουργό Άμυνας, ο οποίος και ήταν πολιτικά υπεύθυνος για το χαρτοφυλάκιο της Άμυνας. Το ΓΕΕΘΑ συντόνιζε τις δραστηριότητες των τριών κλάδων δίχως να έχει αρμοδιότητα επ' αυτών. Η εισαγωγή του θεσμού του «*Αρχηγού Ενόπλων Δυνάμεων*», έδινε στον Παπαδόπουλο τη δυνατότητα να τοποθετεί αξιωματικούς της εμπιστοσύνης του, καταργώντας εν τοις πράγμασι τις αρμοδιότητες τόσο του Υπουργού, όσο και των Αρχηγών των Επιτελείων (Βερέμης και Κολιόπουλος, 2006: 424).

Η αυξανόμενη δυσφορία στις τάξεις των αντιφρονούντων εντός των ΕΔ, εκφράστηκε με το κίνημα του Ναυτικού το 1973. Αυξανόμενη δυσφορία εντοπιζόταν και στη λαϊκή βάση με πρωτοστατούσα τη φοιτητιώσα νεολαία. Παρά το μήνυμα αντίστασης που εξέπεμψαν οι καταλήψεις της Νομικής Σχολής και του Πολυτεχνείου, οι κινητοποιήσεις όχι μόνο δεν ανέτρεψαν το καθεστώς, αλλά επιτάχυναν την ανατροπή του Παπαδόπουλου από τον διοικητή της ΕΣΑ Ιωαννίδη στις 25/11/1973. Το καθεστώς Ιωαννίδη θα καταρρεύσει σε λιγότερο από ένα χρόνο υπό το βάρος της προδοσίας της Κύπρου. Όπως οι εσωτερικές εξελίξεις, έτσι και το Κυπριακό, προσφέρουν ένα επαρκές ιστορικό υπόβαθρο για την κατανόηση των πολιτικών και στρατηγικών συνθηκών της εποχής που επηρέασαν έντονα το ρόλο και τη δράση των ΕΔ και δη του Ναυτικού.

Κυπριακό, 1964 – 1974

Η εύθραυστη ισορροπία που είχε επιτευχθεί με την Συνθήκη Ζυρίχης – Λονδίνου του 1960, δοκιμάζεται για πρώτη φορά στα 1963, όταν ο Εθνάρχης

Μακάριος εισηγείται προς τον Τουρκοκύπριο ηγέτη Fazıl Küçük τα λεγόμενα «13 σημεία», με τα οποία επιδίωκε να αποτυπώσει τις ακριβείς πληθυσμιακές δυναμικές της νήσου. Τον Δεκέμβρη του 1963 ξεσπούν διακοινοτικές συγκρούσεις από τις οποίες σκοτώνονται περίπου 1000 Τουρκοκύπριοι και 200 Ελληνοκύπριοι. Για την Τουρκοκυπριακή πλευρά, τα γεγονότα θα καταγραφούν ως τα «Ματωμένα Χριστούγεννα». Παρά την ελληνική προσπάθεια για αμερικανική διαμεσολάβηση, διπλωματικό έρεισμα θα βρουν οι Βρετανοί. Με το ψήφισμα 186/1964 καταφθάνει η ειρηνευτική δύναμη του ΟΗΕ «UNFICYP», αλλά αυτό δεν είναι αρκετό για να αποφευχθεί η αποχώρηση των Τουρκοκυπρίων, συμπεριλαμβανομένων δημοσίων υπαλλήλων, προς το Βορρά δημιουργώντας αμιγείς τουρκοκυπριακούς θύλακες. Η δημιουργία των θυλάκων στον Βορρά είχε και στρατηγικές προεκτάσεις, καθώς όχι μόνο δημιουργούσε ένα de facto προγεφύρωμα απέναντι από τα τουρκικά παράλια, αλλά εξυπηρετούσε και την τουρκική Πολεμική Αεροπορία, το έργο της οποίας θα γινόταν ευκολότερο αν οι στόχοι της δεν ήταν μεικτά χωριά (Συρίγος, 2015: 155). Υπό αυτές τις συνθήκες, οι Ελληνοκύπριοι αντιμετωπίζουν τις τουρκοκυπριακές κινήσεις ως «ανταρσία», η Τουρκία αντιλαμβάνεται το Κυπριακό στρατηγικά, ενώ ΗΠΑ και Βρετανία επιδιώκουν να κρατήσουν το νησί υπό τον δυτικό έλεγχο, αποφεύγοντας την ένοπλη αντιπαράθεση εντός των κόλπων του ΝΑΤΟ (Συρίγος, 2015: 164). Προς αυτή την κατεύθυνση κινήθηκε και η επιστολή του Προέδρου Johnson το 1964, με την οποία απέτρεπε ενδεχόμενη εισβολή στο νησί από την Τουρκία. Ανεξαρτήτως των πραγματικών τουρκικών αποβατικών δυνατοτήτων το 1964, η παρουσία της Ελληνικής Μεραρχίας στο νησί, η οποία είχε αποσταλεί από τον Παπανδρέου τον Απρίλιο του ίδιου έτους, λειτουργούσε επίσης αποτρεπτικά έναντι των τουρκικών σχεδιασμών, παρά την απουσία αεροναυτική υποστήριξης από την Ελλάδα.

Η σταδιακή απομάκρυνση του Μακαρίου από το δυτικό στρατόπεδο και η προσέγγισή του, άλλοτε με τους «Αδέσμευτους», άλλοτε με την ΕΣΣΔ, προκαλούσαν ανησυχία όχι μόνο στις ΗΠΑ αλλά και στον Γεώργιο Παπανδρέου. Ο Έλληνας Πρωθυπουργός, εκφράζοντας τις ανησυχίες του για ενδεχόμενη μετατροπή της Κύπρου σε «Κούβα της Μεσογείου» γράφει προς τον Πρόεδρο Johnson τον Ιούνιο του 1964:

«Όπως εξελίχθησαν τα πράγματα, το Κυπριακόν πρόβλημα έπαυσε να είναι θέμα Ελληνο-Τουρκικόν. Έγινε πλέον πρόβλημα των δύο κόσμων. Το δίλημμα είναι: “Νατοποίησης” ή Κούβα. Η “Νατοποίησης” δύναται να κατορθωθή μόνον δια της Ενώσεως με την Ελλάδα [...]» (Συρίγος, 2015: 170).

Η λύση σκιαγραφήθηκε μέσα από τα «Σχέδια Acheson», τα οποία προέβλεπαν την Ένωση Ελλάδας – Κύπρου με εδαφικά ανταλλάγματα προς την Τουρκία. Η αμφιθυμία Παπανδρέου προς τα σχέδια, η καχυποψία και οι προσωπικές φιλοδοξίες του Μακαρίου και η παρασκηνιακή πίεση του Ανδρέα Παπανδρέου έναντι των σχεδίων κατά τον Αύγουστο του 1964, οδήγησαν τις συζητήσεις σε αδιέξοδο.

Μετά το 1964 ακολουθά περίοδος εσωτερικής κρίσης τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Τουρκία. Στην Ελλάδα, η κρίση Παπανδρέου – Παλατιού, όπως αυτή αποτυπώθηκε στο προηγούμενο υποκεφάλαιο, επηρέασε αναπόδραστα και την Ελληνική Εξωτερική Πολιτική. Μολονότι σύσσωμος ο πολιτικός κόσμος εν Ελλάδι τασσόταν υπέρ της Ένωσης, η διαφορά εντοπιζόταν στην ακολουθητέα στρατηγική μεταξύ «Ατλαντισμού» και «Λύσεως δια του ΟΗΕ» (Συρίγος, 2015: 183). Στην Τουρκία, το στρατιωτικό πραξικόπημα του 1960 προωθεί κυβερνήσεις συνεργασίας υπό τον Ινονι, ενώ μετά το 1965, πολιτικά κυρίαρχος αναδύεται ο Süleyman Demirel.

Λίγο πριν την κατάλυση της Δημοκρατίας στην Ελλάδα, τον Δεκέμβριο του 1966 οι Υπουργοί Εξωτερικών Τούμπας και Çağlayangil θέτουν τις βάσεις των συνομιλιών στο Παρίσι. Για την Ελλάδα επιδίωξη παρέμενε η «Ένωσης», ενώ η Τουρκία δε συζητούσε αυτό το ενδεχόμενο ούτε κατόπιν εδαφικών παραχωρήσεων, παρά μόνο την ανεξαρτησία ή τη συγκυριαρχία επί της νήσου. Μετά τις πρώτες επαφές της ελληνικής Χούντας με την τουρκική πλευρά το καλοκαίρι του 1967, οι Υπουργοί Εξωτερικών Οικονόμου-Γκούρας και Çağlayangil συμφώνησαν σε διπλή συνάντηση στον Έβρο, επί ελληνικού και τουρκικού εδάφους, για τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους. Οι επαφές απέβησαν άκαρπες, καθιστώντας σαφή τη λανθασμένη αντίληψη της ελληνικής πλευράς, ότι η Τουρκία συζητούσε ακόμα το ενδεχόμενο της Ένωσης (Συρίγος, 2015: 184).

Οι διακοινοτικές συγκρούσεις του Νοεμβρίου στα χωριά της Κοφίνου και των Αγίων Θεοδώρων επιβάρυναν σημαντικά το κλίμα. Η επιλογή Γρίβα για εκτενή στρατιωτική -και όχι αστυνομική- επιχείρηση εντός των χωριών συντέλεσε στο θάνατο 20 Τουρκοκυπρίων, εξέλιξη που πυροδότησε εκ νέου τουρκικές προπαρασκευές για ναυτική απόβαση στο νησί. Ο Πρόεδρος Johnson έδρασε και πάλι πυροσβεστικά στέλνοντας τον Cygus Vance ως διαμεσολαβητή. Τα γεγονότα του 1967 κατέδειξαν την πλήρη εξάρτηση του καθεστώτος των Συνταγματαρχών από τις ΗΠΑ, καθώς και τη δέσμευσή τους να αποφύγουν πάση θυσία έναν ελληνοτουρκικό πόλεμο. Ελλείπει

αεροπορικής ή ναυτικής κάλυψης και με εντεινόμενη την βουλγαρική απειλή από Βορρά, η Ελληνική Μεραρχία της Κύπρου αποσύρεται από το νησί, πλήττοντας την ελληνική αποτροπή. Μαζί με την απόσυρση της Μεραρχίας, ενταφιάζεται και ο στόχος της Ένωσης. Η περίοδος που ακολουθά είναι περίοδος εξομαλύνσεως των σχέσεων με την Τουρκία, επιλογή που φαίνεται να προέκρινε και ο Έλληνας Υπουργός Εξωτερικών Πιπινέλης, ένθερμος υποστηρικτής του ελληνοτουρκικού διαλόγου. Ο Πιπινέλης άλλωστε, θεωρούσε τόσο την εσωτερική, όσο και την έξωθεν κομμουνιστική απειλή σημαντικότερη πρόκληση από αυτή της Τουρκίας γύρω από το Κυπριακό (Συρίγος, 2015: 192).

Η διετία 1971 – 1973 χαρακτηρίζεται από την εκτράχυνση των σχέσεων όχι μόνο μεταξύ Ελλάδος – Τουρκίας αλλά και μεταξύ «Εθνικού Κέντρου» – Κύπρου. Στην Τουρκία, το δεύτερο στρατιωτικό πραξικόπημα του 1971 φέρνει στην εξουσία τον Nihat Erim, ο οποίος ήδη από το 1955 περιεργαζόταν μια ολοκληρωμένη τουρκική στρατηγική για την Κύπρο. Στην Ελλάδα, η καχυποψία κατά του Μακαρίου κορυφωνόταν προκαλώντας χάσμα μεταξύ των δύο χωρών. Οι απόπειρες δολοφονίας κατά του Παπαδόπουλου και του Μακαρίου και η δολοφονία του Πολύκαρπου Γιωρκάτζη, πρώην Υπουργού Άμυνας του Μακαρίου φανέρωναν τη δράση παραστρατιωτικών οργανώσεων ένθεν κακείθεν, αποκρυσταλλώνοντας το δίπολο «Χουντικών – Μακαρικών». Στο μεταξύ, ο αργός ρυθμός των διακοινοτικών συνομιλιών που επικράτησε μέχρι και τα τέλη του 1973, εξαντλούσε τα όρια της τουρκικής υπομονής (Συρίγος, 2015: 199).

Η ανατροπή Παπαδόπουλου από τον Ιωαννίδη, ενέτεινε το χάσμα Ελλάδος – Κύπρου και εντατικοποίησε τη δράση της ΕΟΚΑ Β στο νησί εναντίον του Μακαρίου. Στις 15/7/1974 συντελείται το υποκινούμενο από τη Χούντα των Αθηνών πραξικόπημα του Νικολάου Σαμψών έναντι του Κύπριου ηγέτη. Η ατυχείς τοποθετήσεις του τελευταίου από του βήματος του ΟΗΕ περί «ελληνικής εισβολής στο νησί», έδωσαν στην Τουρκία την απαραίτητη αφορμή για δράση. Η κυβέρνηση Bülent Ecevit, βέβαιη ότι η Αθήνα δεν ήταν πρόθυμη να ρισκάρει έναν γενικευμένο ελληνοτουρκικό πόλεμο για την Κύπρο, εξαπέλυσε την επιχείρηση «Αττίλας Ι», ενόσω η αμερικανική Κυβέρνηση Nixon ταλανιζόταν με το σκάνδαλο «Watergate». Η απόβαση τουρκικών δυνάμεων στο Πεντεμίλι της Κερύνειας έγινε δίχως προσκόμματα, καθώς οι μεν ελληνικές δυνάμεις του νησιού καταδίωκαν «Μακαριακούς», η δε ελληνική Χούντα

φαινόταν πλήρως αιφνιδιασμένη.⁸ Η ανακωχή της 23ης Ιουλίου σηματοδοτεί την κατάρρευση του καθεστώτος Ιωαννίδη, την αποκατάσταση της Δημοκρατίας στην Ελλάδα με την έλευση του Κωνσταντίνου Καραμανλή από τη Γαλλία και την έναρξη των ειρηνευτικών συζητήσεων στη Γενεύη. Οι συζητήσεις για την Τουρκία θα είναι προσχηματικές και ευκαιρία για μεταφορά δυνάμεων στο προγεφύρωμα που είχε εξασφαλιστεί από την πρώτη φάση των επιχειρήσεων. Στις 14 Αυγούστου οι συζητήσεις καταρρέουν και την επόμενη μέρα λαμβάνει χώρα ο «Αττίλας II», με τον οποίο καταλαμβάνεται το 37% της κυπριακής επικρατείας. Η Κυβέρνηση Καραμανλή επιλέγει να αποφύγει τον γενικευμένο πόλεμο, θεωρώντας πως η αποστολή μαχητικών F-4 θα ήταν αποστολή αυτοκτονίας, ενώ αντίστοιχη νηοπομπή πολεμικών σκαφών θα ήταν ευάλωτη στην τουρκική Πολεμική Αεροπορία, η οποία είχε εξασφαλίσει αεροπορική υπεροχή.

Μεταγενέστερες αναλύσεις επικρίνουν την απόφαση της Κυβέρνησης Καραμανλή να θεωρήσει ότι «η Κύπρος κείται μακράν», επιχειρηματολογώντας στη βάση των επιχειρησιακών δυνατοτήτων του ελληνικού ΠΝ και της Πολεμικής Αεροπορίας (ΠΑ). Έχοντας ως υπόβαθρο την πολιτική και γεωπολιτική πραγματικότητα της υπό εξέταση δεκαετίας, το τελευταίο υποκεφάλαιο θα εξετάσει την κατάσταση, τον ρόλο και τη δράση του ΒΝ/ΠΝ μεταξύ 1964 – 1974 προκειμένου να καταστούν σαφείς οι στόχοι και οι προσδοκίες του Ναυτικού Επιτελείου της εποχής.

Το Ελληνικό Ναυτικό Δόγμα, 1964 – 1974

Τα δύο προηγούμενα υποκεφάλαια κατέστησαν σαφές πως η ψυχροπολεμικές συνθήκες της δεκαετίας 1964 – 1974 άφηναν ελάχιστα περιθώρια πολιτικής ευελιξίας και ανεξάρτητης Επιτελικής Σκέψης. Συνεπώς, το μεγάλο πολιτικό και στρατηγικό στοίχημα των μικρών χωρών της συμμαχίας ήταν να συγκεράσουν τα συμφέροντά τους με αυτά της μεγάλης δύναμης του εκάστοτε στρατοπέδου. Ακόμα και αν αυτό δεν ήταν πάντοτε εφικτό, η ασυμμετρία που χαρακτήριζε τις συμμαχικές αυτές σχέσεις επιδρούσε καθοριστικά στις στρατηγικές επιδιώξεις του μικρότερου μέρους της εξίσωσης.

Με αυτά κατά νου, δεν θα πρέπει να προξενεί προβληματισμούς το γεγονός πως η μείζων απειλή της εποχής έναντι της χώρας θεωρούταν ο Κομμουνισμός. Τα τεύχη

---

⁸ Ηχητικό ντοκουμέντο της εποχής, όπως παρουσιάστηκε από το ντοκιμαντέρ «Σκοτεινή Δεκαετία 1964 – 1974» του δημοσιογράφου Αλέξη Παπαχελά, φανερώνει την αμηχανία Ιωαννίδη. Ο ίδιος ακούγεται να λέει εντός του Υπουργικού Συμβουλίου: «μου φαίνεται μας παίρνουν τα γεγονότα...»

της «Ναυτικής Επιθεώρησης» 310/1964 και 358/1972 αποτυπώνουν γλαφυρά τις ανησυχίες των ελληνικών Επιτελείων όταν κατονομάζουν την ΕΣΣΔ ως τον «*απόλυτο εχθρό*» της χώρας που επιζητά κακόβουλα πολιτική επιρροή εντός αυτής. Ακολουθώντας την ίδια λογική και στην εγγύτερη ελληνική γεωπολιτική γειτονιά, η προσοχή των ελληνικών Επιτελείων δεν στρεφόταν προς τη «σύμμαχο Τουρκία» αλλά προς την κομμουνιστική Βουλγαρία, η οποία και αξιολογούταν ως η αμεσότερη απειλή κατά της πολιτικής ανεξαρτησίας και εδαφικής ακεραιότητας της Ελλάδας. Στα παραπάνω θα πρέπει να προστεθεί και η μόνιμη εσωτερική απειλή για ενδεχόμενη «κομμουνιστική εξέγερση», φόβος που προερχόταν από τις κομμουνιστικές εξαγγελίες της προηγούμενης δεκαετίας περί «όπλων παρά πόδας». Απέναντι σε αυτές τις απειλές, το ελληνικό ΒΝ είχε να επιτελέσει έναν σαφή ρόλο. Έναντι της Σοβιετικής απειλής, το ΒΝ δεν επιτελούσε μόνο εθνικούς αλλά και συμμαχικούς ρόλους. Όταν ο Αμερικανός Ναύαρχος Russell τόνιζε πως η Ελλάδα κρατάει γεωγραφικώς τα κλειδιά της ειρήνης στην Ανατολική Μεσόγειο, την Μέση Ανατολή και τη Βόρεια Αφρική, στην πραγματικότητα επιφόρτιζε το ΒΝ με τον έλεγχο επί του αιγαιακού χώρου απέναντι στις φιλοδοξίες του σοβιετικού ναυτικού να κατέβει στα θερμά ύδατα της Μεσογείου (Σίμψας, 1965: 45). Για την περίπτωση της Βουλγαρίας, η εμπλοκή του ΒΝ ήταν αμεσότερη. Βασική μέριμνα ήταν η υποστήριξη του Στρατού στην περιοχή της Θράκης και της ελληνοβουλγαρικής μεθορίου δια της μεταφοράς έμψυχου δυναμικού και πολεμοφοδίων. Σενάρια εκκένωσης ελληνικού πληθυσμού δια θαλάσσης αποτελούσαν επίσης κομμάτι του ευρύτερου σχεδιασμού του Ναυτικού για την εν λόγω περιοχή. Ελλείπει πυκνού οδικού και σιδηροδρομικού δικτύου στη Μακεδονία και τη Θράκη, η δια θαλάσσης υποστήριξη των επιχειρήσεων του Στρατού έναντι πιθανής βουλγαρικής επίθεσης αποτελούσε ύψιστη προτεραιότητα για το ελληνικό ΒΝ της εποχής (Ντάκος, 1964: 316 – 322). Τέλος, ως προς την εσωτερική κομμουνιστική απειλή, το ΒΝ ήταν επιφορτισμένο με «αστυνομικής» φύσεως αρμοδιότητες. Με δεδομένη την υψηλή εξάρτηση ενός ανταρτοπόλεμου από διαρκείς εφοδιασμούς, ο έλεγχος του Αιγαίου από μονάδες του ΒΝ, όχι μόνο θα απέκοπτε οδούς τροφοδοσίας των ανταρτών, αλλά θα διευκόλυνε και τις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις του ελληνικού Στρατού, μεταφέροντας με ταχύτητα ξεκούραστους στρατιώτες στα πιθανά πεδία των μαχών.⁹ Αξίζει δε να

---

⁹ Για τις αποστολές του ΒΝ, ιδιαίτερα διαφωτιστικό είναι το κεφάλαιο του Ζήση Φωτάκη «*Το διεθνοποιημένο ελληνικό Πολεμικό Ναυτικό της μεταπολεμικής εποχής*» στο Ξένια Ζώη (επιμ.) (2023), 1973, *Το Κίνημα του Ναυτικού, 50 χρόνια μετά*, Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία

επισημανθεί πως, μολονότι ένας πυρηνικός πόλεμος βρισκόταν επίσης μεταξύ των πιθανών σεναρίων που εξέταζε το ΓΕΝ, ο συμβατικός πόλεμος, τοπικού χαρακτήρα, με την γειτονική Βουλγαρία θεωρούταν πάντοτε η επικρατέστερη πιθανή απειλή.

Η πυρηνική σύρραξη ωστόσο δεν μπορούσε να αποκλεισθεί, ενόσω η σοβιετική παρουσία στην Ανατολική Μεσόγειο έβαινε διαρκώς εντονότερη. Ως εκ τούτου, η γεωγραφική περιφέρεια που η «Ναυτική Επιθεώρηση» του 1964 αποκαλεί ως «μείζων Μεσογειακή περιοχή», όχι μόνο καταδείκνυε το ειδικό βάρος της Ελλάδος, αλλά έβαζε και στο κάδρο την Κύπρο ως κεντρική γεωπολιτική οντότητα. Παρότι η Κύπρος βρισκόταν ανέκαθεν στην καρδιά του ελληνικού συλλογικού υποσυνείδητου, συναντάται η παραδοξότητα της παντελούς απουσίας του Κυπριακού και της Κύπρου από τα περιεχόμενα της «Ναυτικής Επιθεώρησης» των ετών 1964 – 1974. Οι αναφορές στη νήσο εξυπηρετούν σκοπούς αυτοτελούς γεωστρατηγικής εξέτασης του νησιού, δίχως να επιχειρείται η διατύπωση, έστω και με λανθάνοντα τρόπο, μιας σαφούς στρατηγικής που θα καθιστούσε το όραμα της «Ενώσεως» εφικτό και επί του πεδίου. Οι παράγοντες που φαίνεται να εξηγούν την ανωτέρω παραδοξότητα είναι δύο. Αρχικά, η πεποίθηση ότι η «Ένωση» θα πραγματοποιηθεί μέσω πολιτικών και διπλωματικών χειρισμών, δεδομένης της ισχυρότερης πληθυσμιακής και διπλωματικής ελληνικής θέσης στο νησί μέχρι και το 1974. Κατά δεύτερον, η έλλειψη επιχειρησιακής ικανότητας για τακτική υποστήριξη του νησιού. Ακόμα και μετά τα επεισόδια του 1963 και του 1967 στο νησί, η Ελλάδα δεν διέθετε τα κατάλληλα μέσα για την παροχή αεροναυτικής κάλυψης στην Κύπρο. Άλλωστε, η αμερικανική μέριμνα για αποφυγή ενός ελληνοτουρκικού πολέμου που θα υπονόμευε τη νοτιοανατολική πτέρυγα του ΝΑΤΟ, περιόριζε σημαντικά οποιονδήποτε επιτελικό σχεδιασμό προς αυτή την κατεύθυνση. Έτσι, γίνεται αντιληπτό πως, ο ρόλος του ΒΝ ενείχε μια αμιγή αιγαιακή διάσταση, στον πυρήνα της οποίας βρισκόταν η προστασία των ελληνικών ακτών και ο έλεγχος των θαλασσίων διαδρόμων με κατεύθυνση από Βορρά προς Νότο. Ο αιγαιακός ρόλος του ΒΝ δεν ήταν προϊόν σύμπτωσης, αλλά μάλλον απότοκο απουσίας επιχειρησιακών δυνατοτήτων και ανεξάρτητης Επιτελικής Σκέψης.¹⁰

Αν ο έλεγχος του ελληνικού θαλασσίου χώρου έναντι της ΕΣΣΔ, η υποστήριξη του Στρατού Ήρας έναντι της Βουλγαρίας στη Θράκη και η παράκτια άμυνα για εδαφική ακεραιότητα και εθνική ανεξαρτησία έχουν αναδυθεί μέχρι τώρα ως οι

---

¹⁰ Ο συσχετισμός Δόγματος και Επιτελικής Σκέψης επισημάνθηκε στον γράφοντα από τον Καθηγητή Ζήση Φωτάκη σε κατ' ιδίαν συζήτηση.

αρμοδιότητες του ΒΝ, ένας τέταρτος και τελευταίος ρόλος αυτού σχετίζεται με την ενεργό συμμετοχή των ελληνικών μονάδων και πληρωμάτων στις συμμαχικές ασκήσεις του ΝΑΤΟ και σε πολυεθνικές συμμαχικές μονάδες. Οι μεν Νατοϊκές ασκήσεις, μολονότι προκαλούσαν ενίοτε προστριβές μεταξύ των ελληνικών και των τουρκικών επιτελείων για τα επιχειρησιακά όρια των δύο χωρών, προσέδιδαν υψηλή εκπαίδευση στα ελληνικά πληρώματα και επιτελούσαν σκοπούς επίδειξης σημαίας έναντι των χωρών του «Συμφώνου». Η δε συμμετοχή ελληνικών πληρωμάτων σε πολυεθνικές μονάδες, όπως αυτή του αντιτορπιλικού Claude Rikkets, διεύρυνε το γνωστικό φάσμα των στελεχών του ΠΝ, την ίδια στιγμή που η Τουρκία εξέφραζε περιορισμένο ενδιαφέρον για δική της συμμετοχή σε αντίστοιχες αποστολές (Hale, 2016: 185).

Προς εκπλήρωση των ανωτέρω στόχων, τι δυνατότητες διέθετε το ΒΝ μέχρι και το 1974; Η πραγματικότητα του ΒΝ της δεκαετίας 1964 – 1974 συνοψίζεται σε δύο βασικές παραδοχές. Η πρώτη σχετίζεται με την μεταπολεμική ενίσχυση του στόλου κατ' αποκλειστικότητα από τις ΗΠΑ, οι οποίες διαδέχθηκαν τη Βρετανία στο ρόλο του παρόχου μονάδων επιφανείας για τις ανάγκες του ΒΝ. Η δεύτερη παραδοχή αφορά τους διαρκείς χαμηλούς προϋπολογισμούς που διέθετε το ΓΕΝ, σε αντιδιαστολή με το ΓΕΣ και το ΓΕΑ, καθιστώντας το ΒΝ τον «φτωχό συγγενή» των ΕΔ. Ο προϋπολογισμός του Υπουργείου Άμυνας για το δημοσιονομικό έτος 1966 είναι ενδεικτικός της ανωτέρω επισήμανσης, διαθέτοντας το 64,1% για τις ανάγκες του ΓΕΣ, 20,2% για τις ανάγκες του ΓΕΑ και μόλις 15,7% για το ΓΕΝ (Παπακώστας, 1966: 387).

Στα παραπάνω προστίθενται και τα αιχμηρά σχόλια στελεχών του ΒΝ της εποχής, όπως αυτά αποτυπώθηκαν στο τεύχος 310/1964 της «Ναυτικής Επιθεώρησης». Αφού διατυπώνεται το αξίωμα ότι ο ναυτικός πόλεμος απαιτεί συστηματική προπαρασκευή και όχι αυτοσχεδιασμούς, στη συνέχεια εξαπολύονται μομφές για την παραμέληση του ΒΝ μετά τον Β' ΠΠ και την διαρκή γήρανση του Στόλου, ο οποίος – τότε- αποτελούταν από μονάδες επιφανείας που ξεπερνούσαν τα 20 (!) έτη ζωής.¹¹ Σε άλλα σημεία, επισημαίνεται ως δυστύχημα η κατοχή μόνο δύο υποβρυχίων και η παντελής έλλειψη αεροσκαφών ναυτικής συνεργασίας, ελλείπει οικονομικών πόρων. Σύμφωνα με τη «Ναυτική Επιθεώρηση» του 1965, ο ελληνικός «γερασμένος» στόλος της εποχής αριθμούσε περί τις 20 ελαφριές μονάδες επιφανείας, δύο υποβρύχια, 20

---

¹¹ Η ειρωνεία είναι προφανής. Το 2024 το ΠΝ αποτελείται από φρεγάτες που προσεγγίζουν κατά μέσο όρο τα 35 – 40 έτη.

ναρκαλιευτικά, αποβατικά πλοία και ακάτους και αριθμό από βοηθητικά πλοία που εκτελούσαν χρέη Διοικητικής Μέριμνας (Σίμψας, 1965: 46).

Οι προαναφερόμενες μεταπολεμικές μονάδες του ΒΝ καθώς και οι μετέπειτα προσθήκες υπήρξαν προϊόν του ναυτικού εξοπλιστικού προγράμματος του 1965 – 1966, το οποίο ολοκληρώθηκε το 1975, για να ακολουθήσει το μεγάλο εξοπλιστικό και εκσυγχρονιστικό πρόγραμμα της πρώτης μεταπολιτευτικής Κυβέρνησης Καραμανλή. Το 1965 το ΒΝ παραλαμβάνει από τις ΗΠΑ τέσσερα ναρκαλιευτικά, ένα αρματαγωγό και το υποβρύχιο «Τρίαινα». Οι παραχωρήσεις αυτές πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο «Προγραμμάτων Συμμαχικής Βοήθειας» και αποτύπωναν την αμερικανική αντίληψη ότι τα μικρά Ναυτικά της Συμμαχίας, όπως το ελληνικό ΒΝ, θα καλούνταν να αναλάβουν ναρκαλιευτικές και ανθυποβρυχιακές αποστολές σε κλειστές θάλασσες προς υποστήριξη των μεγάλων Ναυτικών ανοιχτής θαλάσσης. Το 1967 το ΒΝ εντάσσει στο στόλο του έξι νέες τορπιλακάτους τύπου Combantante II, οι οποίες είναι εξοπλισμένες με το νέο βλήμα επιφανείας – επιφανείας Exocet mm-38, εντάσσοντας τις ελληνικές τορπιλακάτους μεταξύ των πρώτων χρηστών του νέου γαλλικού βλήματος. Το 1968 το ΒΝ παραλαμβάνει από τα ναυπηγεία Σκαραμαγκά δύο ρυμουλκά πλοία, ενώ παράλληλα δρομολογείται και η αγορά από τη Γερμανία τεσσάρων νέων υποβρυχίων τύπου 209, τα οποία θα έφεραν τις επίσης νέες τορπίλες SST-4. Το 1969 η συγκρότηση της πρώτης μοίρας αεροσκαφών Ναυτικής Συνεργασίας στην Ελευσίνα αποτελεί τομή για τα δεδομένα του ΒΝ. Η Μοίρα 353 θα φιλοξενήσει τέσσερα αεροσκάφη τύπου Albatross και τα πρώτα ελικόπτερα του ναυτικού τύπου Allouette III. Το 1971 στην Ελλάδα καταφτάνει το υποβρύχιο «Γλαύκος», το πρώτο από τα τέσσερα υποβρύχια που κατασκευάζονταν στο Κίελο της Γερμανίας για λογαριασμό του ΒΝ. Παράλληλα, το ΒΝ αγοράζει από τις ΗΠΑ δύο αντιτορπιλικά και παραλαμβάνει ακόμα δύο ναρκαλιευτικά. Το 1972, στις δυνάμεις του ΒΝ προστίθενται μια κανονιοφόρος, ένα πλοίο Γενικής Υποστήριξης από τις ΗΠΑ, μια πυραυλάκατος και τα υποβρύχια «Πρωτεύς» και «Νηρεύς». Τέλος, τη διετία 1973 – 1974 το ΒΝ παραλαμβάνει και εντάσσει στο στόλο συνολικά τρία αντιτορπιλικά και το υποβρύχιο «Κατσώνης» από τις ΗΠΑ.

Η δεκαετία του 1970 βρίσκει τους στόλους Ελλάδος και Τουρκίας σχεδόν στο ίδιο αριθμητικό και ποιοτικό επίπεδο. Η Τουρκία έχει παραλάβει την πρώτη της φρεγάτα και αριθμεί περί τα δέκα υποβρύχια, δώδεκα αντιτορπιλικά, έντεκα τορπιλακάτους και δεκατέσσερα αεροσκάφη Ναυτικής Συνεργασίας. Ένας παράγοντας

που χαρίζει στην Ελληνική πλευρά συγκριτικό πλεονέκτημα -δίχως να λαμβάνει πάντοτε την δέουσα προσοχή- είναι η ελληνική ναυτιλία, η οποία και χαρακτηρίζεται από τη «Ναυτική Επιθεώρηση» της εποχής ως «ο 4ος βραχίονας της Εθνικής Άμυνας» (Γιακουμάκης, 1971: 137- 140).

Πάραυτα, οι επιτελικοί σχεδιασμοί του ΠΝ κατέρρευσαν το θέρος του 1974, αναδεικνύοντας την πολιτική και στρατηγική ανικανότητα του καθεστώτος Ιωαννίδη. Την ύστατη στιγμή της πολεμικής σύγκρουσης, τόσο η «πολιτική» ηγεσία του τόπου όσο και το ΓΕΝ, φάνηκαν κατώτεροι των περιστάσεων, με το τελευταίο να έχει να επιδείξει μονάχα μεμονωμένες πράξεις θάρρους, παρά συγκροτημένη και αποτελεσματική δράση έναντι των τουρκικών δυνάμεων εισβολής.

Η δράση του αρματαγωγού «Λέσβος» του Κυβερνήτη Πλωτάρχου Ελευθέριου Χανδρινού, αποτελεί ενδεικτική περίπτωση.¹² Έχοντας αποπλεύσει από την Αμμόχωστο για την Ελλάδα μεταφέροντας 450 άνδρες της ΕΛΔΥΚ, το αρματαγωγό «Λέσβος» λαμβάνει σήμα στις 9:30 της 20^{ης} Ιουλίου να επιστρέψει τη δύναμη στο νησί. Πέραν της επιτυχημένης αποβίβασης των ανδρών της ΕΛΔΥΚ στην Πάφο στις 17:00, η εμπλοκή του Χανδρινού στα γεγονότα της τουρκικής εισβολής μνημονεύεται και για τον επιτυχημένο ναυτικό βομβαρδισμό που εκτέλεσε έναντι της περιοχής Μούταλλος, εξαπολύοντας συνολικά περί τα 900 βλήματα διαμετρήματος 40 mm. Ταυτόχρονα, η δράση του αρματαγωγού στην περιοχή ευθύνεται για την σύγκυση που προεκλήθη στις τάξεις των τουρκικών δυνάμεων εισβολής, οδηγώντας στη βύθιση του τουρκικού αντιτορπιλικού «Kocatepe» και στην πρόκληση ζημιών σε ακόμα ένα από τουρκικά φίλια πυρά.

Έτερη ηρωική προσπάθεια σημειώθηκε και από τους Κυβερνήτες Τσομάκη και Βερούκιο, οι οποίοι, στην προσπάθειά τους να αναγνωρίσουν και έπειτα να πλήξουν τουρκικές τορπιλακάτους στα ανοιχτά της Κερύνειας, στοχοποιήθηκαν από την τουρκική Πολεμική Αεροπορία και επλήγησαν θανάσιμα εν πλω.

Από την άλλη, ερωτήματα γεννώνται μέχρι και σήμερα για την απουσία των υπερσύγχρονων υποβρυχίων που διέθετε η Ελλάδα από το πεδίο της εμπλοκής. Οι καταθέσεις του Κυβερνήτη του υποβρυχίου «Νηρέυς» Ιωάννη Παναγιωτόπουλου στην

---

¹² Για την εμπλοκή του ΠΝ στα γεγονότα της Κύπρου, διαφωτιστικό είναι το άρθρο του Μαγιάτη με τίτλο «Χρονικό των Α/Γ – Τ3, του κάστρου της Κερύνειας και του Α/Γ «Λέσβος» στο Τεύχος 446 της «Ναυτικής Επιθεώρησης» του 1987.

Κοινοβουλευτική Επιτροπή για τον «Φάκελο της Κύπρου» το 1986, αποσαφηνίζουν το επιτελικό χάος και την πολιτική ανικανότητα του καθεστώτος εν μέσω πολεμικής κλιμάκωσης.¹³ Όπως εξιστορεί ο Παναγιωτόπουλος, τα δύο υποβρύχια που κλήθηκαν να αναχωρήσουν για Κύπρο στις 19 Ιουλίου του 1974 ήταν το «Γλαύκος» και το «Νηρέυς». Σύμφωνα με τον Κυβερνήτη, το θέρος του 1974 τα δύο νεοαποκτηθέντα υποβρύχια δεν ήταν σε πλήρη επιχειρησιακή κατάσταση, ευρισκόμενα σε φάση ενσωμάτωσης στον ελληνικό στόλο. Επιπρόσθετα, αντιμετώπιζαν προβλήματα με τον φόρτο των τορπιλών τους, κάτι για το οποίο ο Παναγιωτόπουλος επιρρίπτει ευθύνες στο ΓΕΝ. Πιο συγκεκριμένα, τα δύο υποβρύχια ετοιμαζόντουσαν για αναχώρηση έχοντας γεμάτους μονάχα τους δέκα από τους συνολικά δεκαπέντε τορπιλοσωλήνες που διέθεταν. Πέραν αυτού, από τις συνολικά δέκα τορπίλες που έφερε έκαστο υποβρύχιο, μόνο οι τρεις ήταν νέου τύπου SST-4, η δοκιμαστική βολή των οποίων είχε γίνει μόλις την προηγούμενη μέρα!

Η εντολή της αναχώρησης των δύο υποβρυχίων δίνεται στις 11:00 το πρωί της 19^{ης} Ιουλίου δίχως να έχει προηγηθεί η απαραίτητη προπαρασκευή για την προμήθεια τροφίμων. Η αναχώρηση πραγματοποιείται στις 15:00. Το σήμα υπ' αριθμόν 1913 της ίδιας ημέρας διατάσσει τα υποβρύχια «Γλαύκος», «Νηρέυς» και «Τρίτων» να πλεύσουν νοτιοανατολικά της Ρόδου, όσο το «Πρωτεύς» θα παρέμενε στο Βόρειο Αιγαίο μεταξύ Λέσβου και Χίου. Η ευήθεια σε επίπεδο Υψηλής Στρατηγικής και Δόγματος του καθεστώτος διαφαίνεται από την απόφασή του να διακοινώσει την ανωτέρω εντολή στο ΝΑΤΟ, διαμηνύοντας πως τα υποβρύχια θα συμμετάσχουν σε στρατιωτικά γυμνάσια. Ακόμα και η μεταγενέστερη αιτιολόγηση της ενημέρωσης του διάπλου των υποβρυχίων με σκοπό να επιτευχθεί «ταχεία επίδειξη ισχύος» στην περιοχή, αντιβαίνει στην ίδια την φύση του όπλου που είχε επιλεγθεί, το οποίο, υπό καθεστώς κλιμάκωσης, εξαρτά την επιβίωσή του από την ικανότητά του να παραμένει αθέατο.

Στις 7:30 το πρωί της 20^{ης} Ιουλίου και ενώ τα υποβρύχια βρίσκονται στα ανοιχτά της Σαντορίνης, γίνεται γνωστό ότι η Τουρκία έχει εξαπολύσει τον «Αττίλα Ι». Στις 00:00 τα υποβρύχια καταφτάνουν στη Ρόδο. Το «Γλαύκος» και το «Νηρέυς» λαμβάνουν εντολή να καταπλεύσουν προς Κύπρο, ενώ το «Τρίτων» επιφορτίζεται με

---

¹³ Η κατάθεση του Ιωάννη Παναγιωτόπουλου αντλήθηκε από το άρθρο του Χρήστου Γ. Κτενά με τίτλο «ΦΑΚΕΛΟΣ ΚΥΠΡΟΥ: Γιατί 2 ελληνικά υποβρύχια δεν έδρασαν στην τουρκική εισβολή στην Κύπρο;» από τον ιστοσελίδα «Πτήση».

Το άρθρο: <https://flight.com.gr/fakelos-kiprou-dio-ellinika-ipobrixia/> (24/10/2024)

την περιπολία μεταξύ Ρόδου και Καρπάθου. Οι αντιφάσεις του ΓΕΝ για περιπολία αλλά ταυτόχρονη αποφυγή οποιασδήποτε εμπλοκής προκαλούν σύγχυση σε τακτικό επίπεδο. Στις 21 Ιουλίου, το ΓΕΝ διατάζει την επιστροφή των υποβρυχίων, εντολή που θα ανακαλέσει στις 22 Ιουλίου, ζητώντας από τα υποβρύχια να επιστρέψουν εκ νέου στην Κύπρο όσο αυτά έπλεαν μεταξύ Κρήτης και Κάσου. Στις 23 Ιουλίου το ΓΕΝ εκπέμπει σήμα για επιστροφή των υποβρυχίων στη Σαλαμίνα. Εν τέλει, τα υποβρύχια θα παραμείνουν για περιπολία νοτίως του Καστελόριζου μέχρι και τις 29 Ιουλίου. Την 30^η του μηνός επιστρέφουν στο Ναύσταθμο Σαλαμίνας.

Μέρος της ανωτέρω επιτελικής σύγχυσης πήγαζε και από τις εσωτερικές υποθέσεις του καθεστώτος. Ο Αρχηγός των Ενόπλων Δυνάμεων Γρηγόριος Μπονάνος, συμμετοχος στην ανατροπή του Παπαδόπουλου από τον Ιωαννίδη, μεταγενέστερα ανέλαβε την ευθύνη για τη μη μαζική εμπλοκή της Ελλάδος με την Τουρκία, υποστηρίζοντας πως, κατά τη διάρκεια της κρίσης, επιδίωκε ομοφωνία μεταξύ των τριών Επιτελείων, η οποία εξέλειπε. Μεταξύ άλλων, οι διαρρέουσες πληροφορίες από την ΚΥΠ περί «επικείμενης βουλγαρικής απειλής από Βορρά» συσκοτίζαν το επιχειρησιακό τοπίο και περιέπλεκαν τον σχεδιασμό των Επιτελείων και του Αρχηγείου.

Τα τραγικά γεγονότα της Κύπρου σηματοδοτούν την αλλαγή σελίδας στην πολιτική Ιστορία της Ελλάδος. Είναι το τέλος της επταετούς δικτατορίας και η απαρχή της περιόδου της Μεταπολίτευσης. Η πρώτη μεταπολιτευτική Κυβέρνηση Καραμανλή θα αναλάβει την αποκατάσταση της Δημοκρατίας στο εσωτερικό και θα διαχειριστεί τα αποτελέσματα του «Αττίλα» στο εξωτερικό. Δίχως να εκλείψει το ψυχροπολεμικό πλαίσιο της δεκαετίας του 1960, τα γεγονότα της Κύπρου επαναπροσδιορίζουν τις παραστάσεις απειλής της Ελλάδας και τις στρατηγικές της προτεραιότητες. Η στροφή της Τουρκίας στο μέτωπο του Αιγαίου θα εξαναγκάσει σε επαναχάραξη της ελληνικής Στρατηγικής, επηρεάζοντας αναπόφευκτα και την αντίληψη για τις Ναυτικές υποθέσεις της χώρας. Οι μετέπειτα κρίσεις του 1976, του 1987 και του 1996, έφεραν τις δύο «σύμμαχες» χώρες στα πρόθυρα πολεμικής σύγκρουσης και τόνισαν τη σημασία της ναυτικής διάστασης του ελληνοτουρκικού ανταγωνισμού. Οι αλματώδεις τεχνολογικές εξελίξεις της νέας χιλιετίας αλλά και οι γεωπολιτικοί ανταγωνισμοί της τελευταίας δεκαετίας στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου επιτάσσουν την επανεξέταση τόσο των τάσεων του σύγχρονου ναυτικού πολέμου, όσο και το νέο πλαίσιο δράσης του ελληνικού ΠΝ.

Το δεύτερο μέρος της εργασίας θα προσπαθήσει να προσεγγίσει τα εν λόγω ζητήματα. Κατόπιν μιας σύντομης ανασκόπησης των σύγχρονων τάσεων στο ναυτικό πόλεμο, η προσοχή θα εστιαστεί στον τρόπο με τον οποίο το Ελληνικό Ναυτικό Δόγμα έχει μετεξελιχθεί σήμερα και πώς αυτό ανταποκρίνεται στις γεωπολιτικές ανάγκες της εποχής. Η σχετική συζήτηση των τελευταίων δύο δεκαετιών, καθώς και οι πιο πρόσφατες ελληνοτουρκικές κρίσεις του 2020 και του 2024, θα χρησιμοποιηθούν ως κατευθυντήριες γραμμές του υπό εξέταση ζητήματος.

Το Ελληνικό Πολεμικό Ναυτικό στον 21ο αιώνα

Την επαύριον της τουρκικής εισβολής στην Κύπρο, η Ελλάδα βρέθηκε σε κατάσταση διαρκούς στρατηγικής ομηρείας, εξαιτίας των τουρκικών κατοχικών στρατευμάτων στο 37% της κυπριακής επικράτειας. Η τουρκική υπεροχή επί της νήσου αποτυπωνόταν τόσο αριθμητικά, όσο και σε τακτικό επίπεδο, ένεκα της παρεχόμενης αεροναυτικής υποστήριξης από την τουρκική ενδοχώρα. Μετά τις κρίσεις του 1976 και του 1987, η πρώτη προσπάθεια της ελληνικής πλευράς να απαντήσει σε στρατηγικό επίπεδο στα τετελεσμένα του 1974 έγινε με τη διακήρυξη του «Δόγματος Ενιαίου Αμυντικού Χώρου Ελλάδος – Κύπρου» (ΔΕΑΧ) το Νοέμβριο του 1993. Σύμφωνα με τον Πλωτάρχη Ποχάνη, το διακηρυχθέν Δόγμα βασιζόταν στη λογική της «αποτροπής» και πιο συγκεκριμένα της «προεκταθείσας» ή «εκτεταμένης» αποτροπής, με σκοπό την εξισορρόπηση της τουρκικής απειλής δια της ελληνικής εμπλοκής στην άμυνα της νήσου (Ποχάνης, 2001: 184 – 187). Στρατηγικός στόχος, πέραν της αύξησης του κόστους μιας ενδεχόμενης απόπειρας της Τουρκίας να διευρύνει την κατοχική ζώνη, υπήρξε η βελτίωση και ενίσχυση της θέσης της Κυπριακής Δημοκρατίας μέσω ελληνικής στρατιωτικής δεσμεύσεως. Παράλληλα, η διακήρυξη του ΔΕΑΧ εξυπηρετούσε τις ελληνικές βλέψεις για ανάληψη ρόλου στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου.

Όπως σημειώνει ο Κωνσταντίνος Ποχάνης στη «Ναυτική Επιθεώρηση» του 2001, το Δόγμα συνίσταται στο σύνολο των θεμελιωδών αρχών που αποτελούν οδηγό ενεργειών των ΕΔ προς υποστήριξη ανώτερων πολιτικών Αντικειμενικών Σκοπών. Άλλως, το Δόγμα περιγράφει τις συνθήκες, ήτοι το πότε, το πώς και με τι μέσα, κάτω από τις οποίες ενεργοποιούνται οι ΕΔ ενός κράτους. Υπογραμμίζει δε, πως το Δόγμα δε δομείται εν κενώ αλλά στη βάση των επιχειρησιακών δυνατοτήτων των ΕΔ και όχι αντιστρόφως (Ποχάνης, 2001: 176 - 183). Στη βάση της παραπάνω διαπίστωσης, η ελληνική και η κυπριακή πλευρά ξεκίνησαν να συνεργάζονται στενότερα,

αξιοποιώντας τις δυνατότητες της Ναυτικής Βάσης στο Μαρί (σήμερα «Ευάγγελος Φλωράκης») και του Αεροδρομίου «Ανδρέας Παπανδρέου» στην Πάφο. Παράλληλα, υιοθετήθηκαν και οι αεροναυτικές ασκήσεις «Νικηφόρος – Τοξότης» με ενεργή συμμετοχή του ελληνικού ΠΝ και της ΠΑ, επιφορτισμένοι με την εξασφάλιση του μη ναυτικού αποκλεισμού της Κύπρου. Κορωνίδα της εν λόγω προσπάθειας υπήρξε και η προμήθεια του ρωσικού αντιαεροπορικού συστήματος S-300, η οποία ωστόσο απεδείχθη ατυχής απόφαση.

Οι Τσάκωνας και Ντόκος, λαμβάνοντας υπόψιν την μετέπειτα ελληνική παραδοχή ότι οι S-300 είχαν αποκτηθεί ως «διαπραγματευτικό χαρτί» (bargaining chip), στηλιτεύουν την εν λόγω επιλογή, αποδίδοντας την απόφαση σε «μικροπολιτικούς» και επικοινωνιακούς λόγους,¹⁴ δίχως την ενεργή εμπλοκή του Ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών και δίχως προφανή προστιθέμενη αξία στην ελληνική αποτροπή. Κατ' αναλογία, εντοπίζουν τις ίδιες παθογένειες και στην εξαγγελία του ΔΕΑΧ, δίχως να έχει εξασφαλισθεί εκ των προτέρων η εφαρμογή αυτού επί του πεδίου και δια των όπλων. Η δε πιθανή υπαναχώρηση από το ΔΕΑΧ, ελλείψει τακτικών δυνατοτήτων, θα ζημίωνε πολλαπλά την ελληνική αποτροπή (Ντόκος και Τσάκωνας, 2019: 127 – 130).

Στο μεταξύ, η κρίση των Ιμίων του 1996 επέδρασε καταλυτικά τόσο σε επιτελικό επίπεδο, όσο και σε αυτό της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Πολιτικά, κατέστησε σαφή τα απώτατα όρια της ελληνικής αποτροπής, πυροδοτώντας την λεγόμενη στρατηγική της «εξημέρωσης του θηρίου», απόρροια της οποίας υπήρξε η «Στρατηγική του Ελσίνκι». Επιχειρησιακά, έστρεψε την μέριμνα του ΠΝ στο Δόγμα της «ανακατάληψης νήσων», επηρεάζοντας και την αντίληψη περί της αεράμυνας περιοχής και της αεροπορικής υπεροχής στο Αιγαίο. Πέραν αυτού, τα Ίμια αποτελέσαν και την αφορμή για την εκπόνηση σχεδίων «ευέλικτης ανταπόδοσης» ή «ισοδύναμου τετελεσμένου», επιλογή η οποία γρήγορα ήρθε σε αντίφαση με τον διακηρυγμένο στόχο της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής να στηρίζει ενεργά την ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας (Ντόκος και Τσάκωνας, 2019: 130 - 131). Η αρχική δυναμική του «Ελσίνκι» ατόνησε σημαντικά την περίοδο 2005 – 2009 και έτσι η Τουρκία παρέμεινε ad portas. Οι γεωπολιτικές εξελίξεις που πυροδότησαν τόσο η Αραβική

---

¹⁴ Σημειώνεται ότι ο τότε Υπουργός Εξωτερικών Θεόδωρος Πάγκαλος, απέδωσε μεταγενέστερα την προμήθεια του εν λόγω πυραυλικού συστήματος σε ιδιοτελή κίνητρα του Υπουργού Αμύνης Γεράσιμου Αρσένη. Η τοποθέτηση του Πάγκαλου παρατίθεται δίχως να αξιολογείται από τον γράφοντα.

Άνοιξη, όσο και οι ανακαλύψεις κοιτασμάτων στην Ανατολική Μεσόγειο, άλλαξαν άρδην τον χαρακτήρα της περιοχής, αναγκάζοντας σε επαναχάραξη των πολιτικών προτεραιοτήτων και των επιτελικών σχεδιασμών των παικτών του υποσυστήματος της Ανατολικής Μεσογείου.

Η Ανατολική Μεσόγειος ως νέο πεδίο ανταγωνισμών

Η «Αραβική Άνοιξη» του 2011 ανατρέπει πλήρως τους συσχετισμούς της περιοχής, παρέχοντας ευκαιρίες αλλά και δημιουργώντας νέες προκλήσεις. Μολονότι για την Ελλάδα η Αραβική Άνοιξη αποτέλεσε πηγή αστάθειας, οι εξελίξεις δεν αναλύθηκαν ομοιοτρόπως στη γειτονική Τουρκία. Παρά την αρχική αμηχανία της τουρκικής διπλωματίας, οι ιθύνοντες στην Άγκυρα αντιλήφθηκαν γρήγορα την ευκαιρία που παρείχαν οι γεωπολιτικές ανακατατάξεις στην περιοχή για την επίτευξη περιφερειακής ηγεμονίας με τη χρήση σκληρής και ήπιας ισχύος (Ραπτόπουλος, 2020: 237). Η προβολή της Τουρκίας ως χώρα - πρότυπο συγκερασμού των δυτικών αξιών και του πολιτικού Ισλάμ, λαμβανόταν σοβαρά υπόψιν από τους τούρκους policy makers. Όπως παραθέτει ο Αλέξανδρος Διακόπουλος, τούρκοι αξιωματούχοι διεμήνυαν με αυτοπεποίθηση ότι «η τουρκική πολιτική θα ανταποκριθεί αναλόγως στην απουσία στοχευμένης και ενεργού πολιτικής της Ουάσιγκτον στη Μέση Ανατολή» (Διακόπουλος και Στουρνάρας, 2020: 6). Την ίδια εποχή, οι εδαφικές ανακατατάξεις που προκαλούσε η άνοδος του ISIS στην Μέση Ανατολή, ωθούσαν την Τουρκία στην υιοθέτηση μιας ολοένα και πιο αναθεωρητικής, επιθετικής, επεκτατικής και στρατιωτικοποιημένης εξωτερικής πολιτικής για την περιφέρειά της (Τζιάρρας, 2020: 79).

Οι εξελίξεις στο πεδίο των ενεργειακών συνέτειναν επίσης προς την κατεύθυνση των αυξημένων γεωπολιτικών ανταγωνισμών, σκιαγραφώντας αυτό που ο Νικόλας Παπαναστασόπουλος περιγράφει εύστοχα ως το νέο ενεργειακό «Ανατολικό Ζήτημα» (Παπαναστασόπουλος, 2021: 469). Η στρατηγική επιλογή της Κυπριακής Δημοκρατίας να προχωρήσει σε οριοθετήσεις ΑΟΖ με την Αίγυπτο, τον Λίβανο και το Ισραήλ κατά την επταετία 2003 – 2010, πυροδότησε την επιλογή της Τουρκίας να ακολουθήσει μια «διπλωματία των κανονιοφόρων», παρενοχλώντας με συνέπεια ερευνητικά πλοία εντός της Κυπριακής ΑΟΖ προς αμφισβήτηση των κυπριακών νομικών τετελεσμένων.

Οι ανακαλύψεις των κοιτασμάτων Leviathan, Aphrodite και Zohr το 2010, 2011 και 2015 αντίστοιχα, αποκρυστάλλωσαν την περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου ως

αυτόνομο περιφερειακό υποσύστημα «με αξιοσημείωτη βαρύτητα στον τομέα της ασφάλειας στις σύγχρονες διεθνείς σχέσεις», αυξάνοντας το γεωοικονομικό ενδιαφέρον και μετατρέποντας την Ανατολική Μεσόγειο, όχι μόνο στο νέο πεδίο των ενεργειακών διασυνδέσεων της Ευρώπης, αλλά και στη σύγχρονη πυριτιδαποθήκη του 21^{ου} αιώνα (Τζιάρρας, 2020: 58). Σύμφωνα με τον Ζήνωνα Τζιάρρα, οι ανωτέρω εξελίξεις, από κοινού με την ολοένα και επιθετικότερη στάση της Τουρκίας επί των ενεργειακών διευθετήσεων της περιοχής, ανέδειξαν την «ενεργειακή ασφάλεια» σε αυτόνομη έννοια, πλάι στις πέντε παραδοσιακές έννοιες ασφάλειας του Barry Buzan (Τζιάρρας, 2020: 250). Οι μεγαλεπήβολες βλέψεις του Ahmet Davutoğlu για την τουρκική εξωτερική πολιτική, η ρήξη στις σχέσεις Τουρκίας – Ισραήλ και η σημερινή «Γαλάζια Πατρίδα» έχουν απομονώσει την Τουρκία διπλωματικά, σφυρηλατώντας παράλληλα κοινές παραστάσεις απειλής – αντιλήψεις ασφαλείας στους βασικούς ενδιαφερόμενους της περιοχής, ήτοι την Ελλάδα, την Κύπρο, την Αίγυπτο και το Ισραήλ. Η εν λόγω συναντίληψη ασφαλείας αποτελεί μέχρι και σήμερα τον θεμέλιο λίθο των τριμερών σχημάτων συνεργασίας, τα οποία δύνανται να θεαθούν ως δυνάμει κοινότητες ασφαλείας στο πλαίσιο ενός εν εξελίξει «πρωτο-περιφερισμού» και θεσμοποίησης (Τζιάρρας, 2020: 259). Προφανής διαπίστωση είναι η ανάγκη ανάληψης του ενδεχόμενου γεωπολιτικού ρίσκου από τα συμβαλλόμενα μέρη, ακόμα και δια της σκληρής ισχύος!

Η εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία το 2022 και ο εν εξελίξει πόλεμος στη Μέση Ανατολή μεταξύ Ισραήλ και των αντιπροσώπων (proxies) του Ιράν, δημιουργούν εκ νέου δυναμικές στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και επιβάλλουν διαφορετική στρατηγική θεώρηση του status quo. Η μεν ρωσική εισβολή κατέδειξε την λανθασμένη επιλογή της Γερμανίας να δεθεί στο ενεργειακό άρμα της Ρωσίας και επιτάχυνε τις διαδικασίες για την ενεργειακή απεξάρτηση της ΕΕ από τις ρωσικές πηγές ενέργειας. Η δε μεσανατολική κρίση φαίνεται να καθιστά σαφές πως το στρατηγικό βάθος του Ισραήλ και η «πύλη εξόδου» του προς τη Δύση, περνά μέσα από την Κύπρο και την Ελλάδα, δεδομένης της εμποδωμένης καχυποψίας μεταξύ Τουρκίας – Ισραήλ. Η όδευση τόσο του -υπό επεξεργασία- αγωγού East Med, όσο και του στρατηγικής σημασίας καλωδίου ηλεκτρικής διασύνδεσης Great Sea Interconnector (GSI)

αποδεικνύουν του λόγου το αληθές.¹⁵ Τέλος, ευρύτερα γεωπολιτικά σχέδια, όπως ο εμπορικός διάδρομος India – Middle East – Europe Economic Corridor (IMEC), τονίζουν τη γεωπολιτική σημασία της Ανατολικής Μεσογείου και αναδεικνύουν τον – υπό διαμόρφωση- ρόλο του Ελληνισμού σε ενεργειακό και εμπορικό κόμβο. Η σύνδεση μεταξύ «ενεργειακού / εμπορικού κόμβου» και ασφάλειας / σταθερότητας είναι αυταπόδεικτη, σκιαγραφώντας και τις επιχειρησιακές επιταγές των ελληνικών ΕΔ και ιδιαιτέρως του ΠΝ!

Οι τάσεις του σύγχρονου Ναυτικού Πολέμου

Οι πόλεμοι σε Ουκρανία και Ισραήλ δεν τόνισαν, μονάχα τη σημασία της Ανατολικής Μεσογείου ως νέα γεωπολιτική υποπεριφέρεια. Αποτέλεσαν παράλληλα και τα πιο σύγχρονα «σχολεία» για την άντληση διδαγμάτων επί των σύγχρονων τάσεων του χερσαίου και του ναυτικού πολέμου. Τόσο το περιεχόμενο της ανά χείρας εργασίας, όσο και η εξέταση των τάσεων του ναυτικού πολέμου της δεκαετίας του 1960 στο πρώτο μέρος της εργασίας, επιβάλλουν την ταχεία μεν, ουσιαστική δε, σταχυολόγηση των τάσεων στο σύγχρονο ναυτικό πόλεμο.

Ο πόλεμος στην Ουκρανία και στη Μαύρη Θάλασσα απέδειξε πως η σωστή χρήση των τεχνολογικών εξελίξεων μπορεί να χαρίσει δυνατότητες ναυτικής κρούσης ακόμα και σε ένα κράτος που δεν διαθέτει καν αξιόλογο Ναυτικό. Απέναντι στις μεγάλες μονάδες επιφανείας του ρωσικού στόλου, οι Ουκρανοί παρέταξαν Μη Επανδρωμένα Σκάφη Επιφανείας ή Βυθιζόμενα (USV/UUV), τα οποία χρησιμοποιούν είτε υπό την μορφή «αγέλης», είτε κατά μόνας, πετυχαίνοντας άλλοτε κρούση δια του κορεσμού της αντίπαλης άμυνας, άλλοτε εντοπισμό και στοχοποίηση. Τα χαρακτηριστικά τους όπως η υψηλή ταχύτητα και ευελιξία, το χαμηλό κόστος κατασκευής, το μικρό αποτύπωμα στα αντίπαλα radars, εκρηκτικό φορτίο που φτάνει τα 300 κιλά και ακτίνα δράσης μέχρι και 800 χλμ., αλλάζουν ριζικά τον σύγχρονο ναυτικό πόλεμο, θέτοντας ασύμμετρες απειλές έναντι μεγάλων μονάδων επιφανείας και σημαντικών παράκτιων υποδομών. Η βύθιση σημαντικού αριθμού ρωσικών μονάδων επιφανείας αλλά και τα πλήγματα σε υποδομές όπως το λιμάνι της Σεβαστούπολης και η Γέφυρα του Κερτζ, επιβεβαιώνουν την ασυμμετρία της απειλής

---

¹⁵ Για τη σημασία του καλωδίου ηλεκτρικής διασύνδεσης Ισραήλ – Κύπρου – Ελλάδος (GSI), διαφωτιστικό είναι το άρθρο του Καθηγητή Κώστα Υφαντή στον διαδικτυακό ιστότοπο TO THEMA ONLINE με τίτλο «Η ακύρωση του GSI θα είναι μια κολοσσιαία στρατηγική αποτυχία» (14/08/2024) Το άρθρο: <https://www.tothemaonline.com/article/399281/h-akyrwsh-toy-gsi-tha-einai-mia-kolossiaia-strathgikh-apotyhia> (24/10/2024)

από τα ουκρανικά Μη Επανδρωμένα Σκάφη. Η χρήση περιφερόμενων πυρομαχικών και First Person View Drones (FPV) στην ξηρά δίδει την ολοκληρωμένη εικόνα για την προσέγγιση του σύγχρονου χερσαίου και ναυτικού πολέμου.¹⁶

Οι πολεμικές συνθήκες στην Ερυθρά Θάλασσα θα μπορούσαν με ευκολία να χαρακτηριστούν ως ακόμα ένα «σχολείο» του σύγχρονου ναυτικού πολέμου, στο οποίο το ελληνικό ΠΝ διδάσκεται δια της συμμετοχής του στις θαλάσσιες επιχειρήσεις. Η τακτική των Χούθι της Υεμένης επιβεβαιώνει την ανωτέρω τάση για ολοένα και συστηματικότερη χρήση φτηνών Μη Επανδρωμένων έναντι μεγάλων μονάδων επιφανείας προκειμένου να επιτευχθεί κορεσμός ακόμα και στα πάνοπλα αμερικανικά αντιτορπιλικά Arleigh Burke. Παρότι η συμμαχική δύναμη της αποστολής “ASPIDES” δεν έχει υποστεί απώλεια σε μονάδα επιφανείας, η ασυμμετρία της απειλής των Χούθι εντοπίζεται στο κόστος της αναχαιτίσης των UAV, καθώς Μη Επανδρωμένα κόστους μερικών χιλιάδων δολαρίων αναχαιτίζονται από βλήματα λ.χ. Aster 15 ή 30 με κόστος υπερπολλαπλάσιο της απειλής. Είναι ενδεικτικό πως από την έναρξη του πολέμου στο Ισραήλ μέχρι και τον Απρίλιο του 2024 η αμερικανική Central Command (CENTCOM) αριθμούσε περί τις 80 καταρρίψεις UAV και τουλάχιστον έξι αναχαιτίσεις πυραύλων Ιρανικής τεχνολογίας, οι οποίοι είχαν εξαπολυθεί από το έδαφος της Υεμένης προς αμερικανικές μονάδες επιφανείας στην Ερυθρά Θάλασσα.

Οι εξελίξεις στον ρομποτικό πόλεμο, προφανώς, δεν άφησαν αδιάφορη την καλύτερη πολεμική μηχανή του κόσμου, τις ΗΠΑ. Το αμερικανικό πρόγραμμα “Replicator” θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως η προσπάθεια των ΗΠΑ να προβούν σε ένα «νοικοκύρεμα» των ρομποτικών τους πολεμικών δυνατοτήτων, προωθώντας την μαζική παραγωγή παντός τύπου Μη Επανδρωμένων μονάδων μέσω της σύζευξης κρατικού και ιδιωτικού τομέα. Τα παραδείγματα της Swiftships στο εν λόγω πεδίο, αλλά και της Space X στον τομέα των ασφαλών επικοινωνιών δια της παραχωρήσεως

---

¹⁶ Για την εφαρμογή των νέων τεχνολογιών στην Ουκρανία και την Ερυθρά Θάλασσα ιδιαίτερα κατατοπιστικές ήταν οι συνεντεύξεις του αμυντικού αναλυτή Άγγελου Χωριανόπουλου στην ραδιοφωνική εκπομπή του δημοσιογράφου Λάμπρου Καλαρρύτη «ΕΜΕΙΣ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ» από την ραδιοφωνική συχνότητα ΠΑΡΑΠΟΛΙΤΙΚΑ 90.1 fm

Οι εκπομπές στο YouTube: <https://www.youtube.com/watch?v=PFbt4hyj7ww&list=WL&index=38>

<https://www.youtube.com/watch?v=XrGiabIBnbo&list=WL&index=34>

<https://www.youtube.com/watch?v=uYym4Z5OZG4&list=WL&index=25>

<https://www.youtube.com/watch?v=wlyRgwBXvDo&list=WL&index=5>

των υπηρεσιών του δικτύου Starlink, προσφέρουν μια πρωτόλεια εικόνα για όσα έπονται.¹⁷

Στο σημείο αυτό καθίσταται αναγκαία μια διευκρίνιση. Οι τεχνολογικές μεταβολές στο πεδίο της μάχης έφεραν πολλάκις στο επίκεντρο της συζήτησης την πιθανότητα κατάργησης των αρμάτων μάχης στον κατά ξηρά πόλεμο. Τα σενάρια αυτά διαψεύστηκαν και το άρμα μάχης συνεχίζει να αποτελεί τον κλειδοκράτορα των χερσαίων επιχειρήσεων. Αναλογίες εντοπίζονται και στον κατά θαλάσσης πόλεμο. Η συζήτηση για την κατάργηση των μεγάλων μονάδων επιφανείας και την αντικατάστασή τους από «σμήνη Μη Επανδρωμένων» φαίνεται να είναι τουλάχιστον πρόωρη. Η τάση της εποχής φανερώνει πως τα USV / UUV θα λειτουργούν συμπληρωματικά προς τις μεγάλες μονάδες επιφανείας των Ναυτικών, όντας μάλιστα οργανικά συνδεδεμένα μεταξύ τους. Με άλλα λόγια, ο σύγχρονος ναυτικός πόλεμος τείνει να απαιτεί την άρρηκτη και οργανική σύνδεση και συνεργασία Μη Επανδρωμένων μονάδων με κύριες μονάδες επιφανείας, κατ' αναλογία της υπάρχουσας οργανικής σύνδεσης των μονάδων με τα ελικόπτερα ανθυποβρυχιακού πολέμου που φέρουν. Το μεγάλο στοίχημα της πολεμικής τεχνολογίας θα είναι η εύρεση φτηνών και αποτελεσματικών αντιμέτρων κατά των UAV / USV / UUV, προερχόμενα, κατά πάσα πιθανότητα, από το φάσμα του ηλεκτρονικού πολέμου.

Με τα παραπάνω κατά νου, ποια είναι η κατάσταση του ελληνικού ΠΝ σήμερα και πώς αυτό έχει προσαρμοστεί στις σύγχρονες γεωπολιτικές και τεχνολογικές εξελίξεις της εποχής; Επιπρόσθετα, ποιος είναι ο ρόλος του ΠΝ εν μέσω διαρκών κρίσεων και συγκρούσεων; Και εν τέλει, πώς έχει εξελιχθεί το Ελληνικό Ναυτικό Δόγμα από το μακρινό 1964 – 1974;

Το Ελληνικό Πολεμικό Ναυτικό σήμερα

Η δεκαετία του 1970 συνδέθηκε με την απόκτηση των υποβρυχίων τύπου 209 και των πυραυλακάτων Combattante II, οδηγώντας το ΠΝ σε μια νέα εποχή. Η απόκτηση των φρεγατών Kortenaer και MEKO κατά τις επόμενες δυο δεκαετίες, δημιούργησαν τον κορμό των κύριων μονάδων επιφανείας του ΠΝ και εξασφάλισαν ναυτική υπεροχή στον αιγαιακό χώρο. Η εποχή μετά την κρίση των Ιμίων και της περιεργασίας του ΔΕΑΧ, ακολουθείται από την εποχή του «Ελσίνκι», η οποία θα ατονήσει οριστικά στις αρχές της δεκαετίας του 2010. Είναι η περίοδος των

---

¹⁷ Βασικές πληροφορίες για το εν λόγω πρόγραμμα μπορούν να αντληθούν από: <https://www.youtube.com/watch?v=HL2UOMSFU-U&list=WL&index=29>

γεωπολιτικών αλλαγών που περιεγράφηκαν παραπάνω και η αρχή της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα. Εν μέσω δημοσιονομικών δυσχερειών, η συζήτηση για την ανανέωση του στόλου –με την απόκτηση φρεγατών τύπου FREMM- φάνταζε ευχολόγιο, οδηγώντας το ΠΝ σε απαξία με ποιοτικά μεν, υπέργηρα δε, καράβια, σε μια στιγμή κοσμογονικών αλλαγών στην Ανατολική Μεσόγειο.

Η έξοδος από το δημοσιονομικό χάος το 2018 και η σοβαρότατη κρίση του Ουκ Ρεϊς το καλοκαίρι του 2020 έδωσαν την ευκαιρία στον Πρωθυπουργό Κυριάκο Μητσοτάκη να εξαγγείλει για πρώτη φορά μετά από δύο δεκαετίες νέο Ναυτικό Πρόγραμμα από του βήματος της ΔΕΘ του 2020. Οι προσδοκίες των εξαγγελιών πόρρω απέχουν –δυστυχώς- από τη σημερινή κατάσταση του ΠΝ. Πέραν των τεσσάρων γαλλικών φρεγατών FDI που ναυπηγούνται στη Lorient για λογαριασμό του ΠΝ, η σχετική συζήτηση για την απόκτηση κορβετών και τον εκσυγχρονισμό των γερασμένων ΜΕΚΟ παραπαίει, ο στόλος των υποβρυχίων αριθμεί μόλις 4 + 1 μονάδες 214 και 209 αντίστοιχα, ενώ, ακόμα και οι σχετικά νέες πυραυλάκατοι τύπου SuperVita εισέρχονται σταδιακά στο φάσμα των προς εκσυγχρονισμό μονάδων. Η απόκτηση ελικοπτέρων ανθυποβρυχιακού πολέμου τύπου Romeo, μολονότι κρίσιμη, δεν θεραπεύει το «χάσμα σε πλώρες» που καλείται να αντιμετωπίσει το ΓΕΝ. Η απαιτούμενη δομή δυνάμεων με 18 κύριες μονάδες επιφανείας, κινδυνεύει να περιπέσει μεσοπρόθεσμα κάτω από τις δέκα, μιας και το εξαγγελθέν πρόγραμμα για τη ναυπήγηση φρεγατών Constellation θα εκκινήσει από τη νέα δεκαετία. Εξ’ ου και η μετ’ επιτάσεως συζήτηση για πλοία «ενδιάμεσης λύσης», τα οποία θα ανακουφίσουν, έστω και προσωρινά, το ΠΝ.¹⁸

Ο κίνδυνος του «μικρού ΠΝ» καθίσταται ανησυχητικός, ιδιαίτερα αν στην εξίσωση προστεθεί και το φιλόδοξο Ναυτικό Πρόγραμμα της Τουρκίας, το οποίο μετατρέπει τον τουρκικό στόλο, σε Ναυτικό «ανοιχτής θαλάσσης». Το εν λόγω Ναυτικό Πρόγραμμα προβλέπει μεσο-μακροπρόθεσμα την ναυπήγηση ενός δεύτερου μεγαλύτερου ελικοπτεροφόρου – αεροπλανοφόρου στα πρότυπα του Anadolu, ναυπήγηση αντιτορπιλικών μεγάλου εκτοπίσματος στα πρότυπα των αμερικανικών

---

¹⁸ Για τον ιστορική αναδρομή των εξοπλισμών του ΠΝ από το 1970 και την σημερινή κατάσταση: Naval Defense, «ΑΠΟΨΗ: Το Πολεμικό Ναυτικό στην κρισιμότερη στιγμή της νεότερης ιστορίας του λόγω Ανατολικής Μεσογείου», Naval Defense (2022), <https://navaldefence.gr/hellenic-navy-in-most-critical-moment-of-newer-history/> 24/10/2024 και

Naval Defense, «Μήπως να αποδεχτούμε πως το Πολεμικό Ναυτικό όπως το ξέραμε, “τελείωσε”;», Naval Defense (2023), <https://navaldefence.gr/hellenic-navy-as-we-know-is-probably-over/> 24/10/2024

Arleigh Burke, ναυπήγηση οκτώ φρεγατών κλάσης Istanbul και εκσυγχρονισμό τεσσάρων φρεγατών MEKO, ναυπήγηση δέκα κορβετών – μικρών φρεγατών – περιπολικών ανοιχτής θαλάσσης κλάσης Hisar, ναυπήγηση τεσσάρων μικρότερων κορβετών κλάσης Ada, απόκτηση πλοίου Ηλεκτρονικού Πολέμου και έναν ισχυρό στόλο δεκατεσσάρων υποβρυχίων τύπου 214 και 209, πλάι στα μικρότερου εκτοπίσματος υποβρύχια εθνικής σχεδίασης. Στα παραπάνω προστίθεται και οι παράγοντες «Μη Επανδρωμένα» και «βλήματα» με την Τουρκία να επιδεικνύει παραγωγική ικανότητα. Τα Bayraktar, τα Kizilelma, το Anka 3, τα USV Marlin και Albatros, οι αντιπλοϊκοί ATMACA και τα βλήματα Cakir, είναι μερικά από τα όπλα που χαρίζουν στην Τουρκία αυτάρκεια και τεχνογνωσία και που το ΠΝ θα κληθεί να αντιμετωπίσει είτε κατά μόνας είτε σε σμήνη.¹⁹

Υπό αυτές τις γεωπολιτικές συνθήκες και απειλές, το ΠΝ έχει υιοθετήσει ένα Δόγμα «Άμυνας και Αποτροπής» στη λογική της «άρνησης». Βασικές αποστολές του ΠΝ πέραν της αυτονόητης παράκτιας άμυνας και διασφάλισης της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας, είναι ο έλεγχος των θαλασσιών οδών και η αεράμυνα περιοχής, από κοινού με τις επίγειες αντιαεροπορικές μονάδες. Επιπροσθέτως, το ΠΝ συμμετέχει ενεργά σε συμμαχικές και πολυεθνικές ασκήσεις και αποστολές, προβαίνοντας σε «επίδειξη σημαίας» όπου απαιτηθεί. Η εν ενεργεία συμμετοχή της Ελλάδος στην επιχείρηση “ASPIDES” στην Ερυθρά Θάλασσα αποδεικνύει την εξωστρέφεια του ΠΝ, παρά τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι μονάδες του.

Η ελληνοτουρκική κρίση του Oγuc Reis το θέρος του 2020 και η «κρίση της Κάσσου» το 2024, κατέδειξαν δίχως αμφιβολία τα νέα πεδία δράσης του ΠΝ και τις νέες επιχειρησιακές ανάγκες που θα πρέπει να καταστούν κτήμα του ΓΕΝ. Η γεωπολιτική ανάγνωση που θέλει την Ελλάδα «πυλώνα σταθερότητας» στην Ανατολική Μεσόγειο, «ενεργειακό κόμβο» της ευρωπαϊκής ηπείρου και «αξιόπιστο σύμμαχο» της Δύσης απαιτεί την εμπλοκή του ΠΝ μακριά από την ασφάλεια της Σαλαμίνας, στα ανοιχτά της Ανατολικής Μεσογείου, προς υπεράσπιση όχι μόνο της εδαφικής ακεραιότητας αλλά και των συμφερόντων Ελλάδος και Κύπρου. Πολύ περισσότερο, σκιαγραφεί τα δύο επιχειρησιακά περιβάλλοντα στα οποία θα κληθεί να πολεμήσει το ΠΝ, αυτό του Αιγαίου και αυτό της Ανατολικής Μεσογείου. Η δομή

---

¹⁹ Πληροφορίες για το τουρκικό Ναυτικό Πρόγραμμα παρέχονται από τον Χρήστο Γ. Κτενά στην ραδιοφωνική εκπομπή του δημοσιογράφου Λάμπρου Καλαρρύτη «ΕΜΕΙΣ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ» από την ραδιοφωνική συχνότητα ΠΑΡΑΠΟΛΙΤΙΚΑ 90.1 fm
Η εκπομπή στο YouTube: <https://www.youtube.com/watch?v=15-C1Ni7cTI&list=WL&index=36>

δυνάμεων του ΠΝ θα πρέπει να ανταποκρίνεται ποσοτικά και ποιοτικά απέναντι στις εν λόγω ανάγκες, με πλοία κατάλληλα, αφενός για την αρχιπελαγική δομή του Αιγαίου, αφετέρου για την ανοιχτή θάλασσα της Ανατολικής Μεσογείου.

Η αντίθετη άποψη προκρίνει το Δόγμα του «μικρού ΠΝ» προς επίτευξη ενός γενναίου και ριζικού “reset” ελλείψει πόρων. Το εν λόγω Δόγμα επιχειρηματολογεί υπέρ ενός μικρού αλλά ευέλικτου και αποτελεσματικού ΠΝ, το οποίο θα αποτελείται από πολύ μικρότερο αριθμό κύριων μονάδων επιφανείας από τις 18 που προβλέπονται –θεωρητικώς τουλάχιστον- σήμερα. Οι επιπτώσεις μιας τέτοιας δομής δυνάμεων θα επηρεάσουν δραστικά την ακτίνα δράσης του ΠΝ, καθιστώντας την Ανατολική Μεσόγειο επιχειρησιακώς “terra incognita”. Σημαντικά θα επηρεαστεί και το ισοζύγιο ισχύος με την Τουρκία μεσο-μακροπρόθεσμα, καθώς, από τη μία, το «γενναίο reset» αποσυνδέει το ΠΝ από το υπερφιλόδοξο τουρκικό Ναυτικό Πρόγραμμα, από την άλλη, εγκαταλείπει τη λογική της «κυλιόμενης αντικατάστασης» πλοίων, δημιουργώντας έλλειμμα σε πλώρες... μέχρι νεωτέρας! Ο δε μειωμένος αριθμός σε πλώρες επηρεάζει συλλήβδην το υπάρχον Δόγμα Αποτροπής, υπολογίζοντας σε μια νίκη τοπικού χαρακτήρα που θα οδηγήσει Ελλάδα και Τουρκία στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων.²⁰ Παρότι διατελέσαντες Α/ΓΕΕΘΑ αλλά και το ΓΕΝ φαίνεται να αποστασιοποιούνται από τις ανωτέρω απόψεις, η σημερινή κατάσταση του ΠΝ καθιστά πιθανή μια de facto «σμίκρυνση», η οποία έρχεται σε αντίθεση τόσο με τις επιχειρησιακές ανάγκες του στόλου, όσο και με τη μακράιωνη ναυτική παράδοση της χώρας.

Συμπεράσματα

[...] «Ευχαριστώ το ΚΥΣΕΑ του Ιανουαρίου 2023 που με επέλεξε να ηγηθώ του ενδόξου Πολεμικού μας Ναυτικού. Ενός Ναυτικού με μεγάλη ιστορία και βαριά παράδοση που ΠΟΤΕ δεν υπέστειλε την Σημαία του και συμμετείχε σε όλους τους αγώνες τους Έθνους αποτελώντας πάντα τον παράγοντα ισχύος των Ελλήνων στο διάβα της τριςχιλιετούς ιστορίας μας. Ενός Ναυτικού που καλείται να υπερασπίσει, διαφυλάξει και εξασφαλίσει την κυριαρχία και τα κυριαρχικά δικαιώματα της Πατρίδας σε θαλάσσιο χώρο που είναι τριπλάσιος σχεδόν του ηπειρωτικού, έχοντας παγκοσμίως την δεύτερη μεγαλύτερη μετά την Νορβηγία ακτογραμμή, διαθέτοντας πάνω από τριάντα χιλιάδες

---

²⁰ Για το «Δόγμα του μικρού ΠΝ» και την κριτική του: Naval Defense, «Το Δόγμα περί “Μικρού Πολεμικού Ναυτικού” και τι σημαίνει για την Ελλάδα», Naval Defense (2024), <https://navaldefence.gr/mikro-pn-ti-simainei/> 24/10/2024

νησιά, καλύπτοντας τα πελάγη του Ιονίου, Κρητικού, Αιγαίου και την θάλασσα της Ανατολικής Μεσογείου. Αυτός ο θαλάσσιος χώρος απαιτεί την ύπαρξη ενός ισχυρού Πολεμικού Ναυτικού όπως πηγάζει αφενός από το θεσμικό κείμενο της εγκεκριμένης από το ΚΥΣΕΑ Δομής Δυνάμεων, αφετέρου από την ανάγκη αντιμετώπισης της αναθεωρητικής απειλής καθώς και της εκπλήρωσης των υποχρεώσεων της χώρας σε συμμαχίες και οργανισμούς. Ισχυρό ΠΝ απαιτεί ποσοτικά μεγάλο αριθμό ναυτικών μονάδων, δικτυοκεντρικό σύστημα διοικήσεως και ελέγχου καθώς και σύγχρονα μέσα, οπτικά συστήματα και δυνατότητες όπως απαιτούν οι σύγχρονες ναυτικές επιχειρήσεις καθώς και ποιοτική υπεροχή προκειμένου να αντιμετωπίσει την απειλή που συνεχώς αναβαθμίζεται, εξοπλίζεται ποσοτικά και ποιοτικά με νεότευκτες μονάδες, οπτικά συστήματα ειδικά και επιπλέον αυτονομείται από εξωτερικούς κατασκευαστές όσον αφορά την ανάπτυξη, κατασκευή και υποστήριξη των μονάδων και συστημάτων της. Έτερες φωνές που προκρίνουν λύσεις για συρρίκνωση ή μικρό και ευέλικτο Ναυτικό, αφενός δεν έχουν γνώση των επιχειρησιακών και επιστημονικών μέσων και εργαλείων κατάρτισης της Δομής Δυνάμεων, αφετέρου αγνοούν ότι ιστορικά η επιβίωση των Ελλήνων στηρίχθηκε στη θάλασσα και στο ισχυρό Ναυτικό του. Ιστορικά όσες φορές η Ελλάδα δεν είχε ισχυρό ναυτικό μπήκε σε περιπέτειες» [...].²¹ Η τοποθέτηση του απελθόντος Α/ΓΕΝ Ναυάρχου Ι. Δρυμούση κατά την τελετή παράδοσης - παραλαβής του ΓΕΝ τον Ιανουάριο του 2024 συνοψίζει εύληπτα και με σαφήνεια τις σκέψεις του γράφοντος για την κατεύθυνση προς την οποία θα πρέπει να κινηθεί το ελληνικό ΠΝ σήμερα.

Αντ' αυτού, ο κίνδυνος μιας κατάστασης κατά την οποία «Σύντομα το Πολεμικό Ναυτικό δεν θα μπορεί να εκπληρώσει το ρόλο του», όπως προειδοποίησε προσφάτως ο έγκριτος Βασίλης Νέδος με άρθρο του στην «Καθημερινή», είναι υπαρκτός και απαιτεί διαφορετική επιτελική αντίληψη, δεδομένων των γεωπολιτικών και τεχνολογικών αλλαγών από τη δεκαετία του 1970 μέχρι σήμερα.²²

---

²¹ Το κείμενο αντλήθηκε από:

Πτήση, «Ναύαρχος Ι. Δρυμούσης: Όχι “μικρό Ναυτικό” – προτείναμε και νέες ισχυρές φρεγάτες και μεταχειρισμένα πλοία», Πτήση (2024), <https://flight.com.gr/drimousis-imerisia-paradosi-paralabi-2024/24/10/2024>

²² Το άρθρο:

Βασίλης Νέδος, «Τα ζύλινα τείχη ζητούν ενίσχυση», Καθημερινή (2024) αναδημοσίευση στο Πτήση, «Β. Νέδος: Σύντομα το Πολεμικό Ναυτικό δεν θα μπορεί να εκπληρώσει το ρόλο του», Πτήση (2024), <https://flight.com.gr/nedos-pn-anagki-enisxisis-amesa/24/10/2024>

Το ανά χείρας πόνημα, επιχείρησε ορισμένους συγκερασμούς. Επιχείρησε να συγκεράσει το παρελθόν με το παρόν και το μέλλον καθώς και το «πολιτικό» με το «στρατηγικό» και το «τεχνολογικό».

Το πρώτο μέρος της εργασίας καταπιάστηκε αρχικά ακροθιγώς με τη Θεωρία του Ναυτικού Πολέμου. Στη συνέχεια, εξέτασε τις επιχειρησιακές τάσεις του Ναυτικού Πολέμου την δεκαετία 1964 – 1974, έτσι ώστε ο αναγνώστης να δύναται να «φορέσει» τα επιτελικά γυαλιά των Ελλήνων ιθυνόντων προκειμένου να κατανοήσει τις δικές τους ανησυχίες. Με αυτά κατά νου, το τρίτο κεφάλαιο υπεισήλθε στο προκύπτον «Δόγμα του ΒΝ» της περιόδου 1964 – 1974, υπό το πρίσμα ενός συγκεκριμένου πολιτικού και γεωπολιτικού συγκειμένου. Δεδομένης της απουσίας θεσμικών κειμένων, το «Ελληνικό Ναυτικό Δόγμα του 1964 – 1974» ιχνηλατήθηκε μέσα από τα κείμενα της «Ναυτικής Επιθεώρησης» της εποχής, η οποία αντιμετωπίστηκε ως η «φωνή» των ανθρώπων του Ναυτικού.

Το δεύτερο μέρος της εργασίας έφερε τη σχετική συζήτηση στο παρόν. Ακολουθώντας την ίδια δομή, στο δεύτερο μέρος, αφού αναλύθηκαν εν τάχει τα επιχειρησιακά διδάγματα που προσφέρουν οι περιφερειακές συγκρούσεις στην Ουκρανία και την Μέση Ανατολή και εξετάστηκε το νέο γεωπολιτικό συγκείμενο της ευρύτερης περιοχής της Ανατολικής Μεσογείου, στο επίκεντρο τέθηκε η εξέλιξη του Ελληνικού Ναυτικού Δόγματος στο παρόν και στο μέλλον.

Οι διαφορές των δύο υπό εξέταση περιόδων είναι προφανείς και χαοτικές. Η περίοδος 1964 – 1974 περιόριζε εκ των πραγμάτων – γεωπολιτικών και τεχνολογικών- την ακτίνα δράσης του ΒΝ στο Αιγαίο, με το βλέμμα στραμμένο στον εσωτερικό και τον από βορρά κομμουνιστικό κίνδυνο. Σήμερα, το πεδίο ανταγωνισμού έχει μεταφερθεί στην Ανατολική Μεσόγειο, με βασικό διακύβευμα την ενέργεια. Αν η Ελλάδα επιθυμεί την ανάληψη κομβικού ρόλου στο νέο ενεργειακό χάρτη της περιοχής, είναι αδήριτη ανάγκη να καταστήσει το ρητό του ελληνικού ΠΝ – «Μέγα το της θαλάσσης κράτος»- πυξίδα του μέλλοντος.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Βιβλία

- Edward N. Luttwak (2001), *STRATEGY, THE LOGIC OF WAR AND PEACE*, Cambridge, Massachusetts, London, England: The Belknap Press of Harvard University Press
- John J. Mearsheimer (2003), *The Tragedy of Great Power Politics*, New York: W. W. NORTON & COMPANY
- Julian S. Corbett (2004), *Principles of Maritime Strategy*, Mineola, New York: Dover Publications Inc.
- Kennedy, P. (1974) Mahan versus Mackinder: Two Interpretations of British Sea Power. *Militaergeschichtliche Zeitschrift*, Vol. 16 (Issue 2), pp. 39-66. <https://doi.org/10.1524/mgzs.1974.16.2.39>
- Richard Clogg (2012), *ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ*, Αθήνα: Ινστιτούτο του βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα
- William Hale (2016), *ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ από το 1774*, Αθήνα: Πεδίο
- Άγγελος Μ. Συρίγος (2015), *Ελληνοτουρκικές σχέσεις*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη
- Ανδρέας Γκόφας, Γιώργος Λ. Ευαγγελόπουλος, Μαριλένα Κοππά (επιμ.) (2019), *ΕΝΑΣ ΑΙΩΝΑΣ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ 1919 – 2019*, Αθήνα: πεδίο
- Ζήνωνας Τζιάρρας (2020), *ΔΙΕΘΝΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΕΣΟΓΕΙΟ, ΤΟΥΡΚΙΑ ΚΥΠΡΟΣ ΚΑΙ ΔΙΚΤΥΑ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΕ ΜΙΑ «ΝΕΑ» ΥΠΟ-ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση
- Θάνος Βερέμης, Γιάννης Κολιόπουλος (2006), *Ελλάς, Η σύγχρονη συνέχεια, ΑΠΟ ΤΟ 1821 ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΑ*, Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη
- Θάνος Ντόκος, Παναγιώτης Τσάκωνας (2019), *Ο ΔΡΟΜΟΣ ΕΙΝΑΙ ΤΑ ΒΗΜΑΤΑ ΜΑΣ, Οδικός Χάρτης Εθνικής Ασφαλείας για την Ελλάδα του Μέλλοντος*, Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης
- Στέλιος Περράκης (επιμ.) (2021), *ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΟ ΑΙΓΑΙΟ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΕΣΟΓΕΙΟ*, Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης

- Ξένια Ζώη (επιμ.) (2023), *1973, Το Κίνημα του Ναυτικού, 50 χρόνια μετά*, Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία

Άρθρα σε περιοδικά

- Γεωργόπουλος Κ. «*Πυρηνική ενέργεια και Ναυτικόν*», Ναυτική Επιθεώρησις, Τεύχος 306, Τόμος 79 (1964), σελ. 215 – 228
- Γιακουμάκης Δ. «*Η Εμπορική Ναυτιλία εν τω πλαισίου της εθνικής αμόνης*», Ναυτική Επιθεώρησις, Τεύχος 351, Τόμος 94 (1971), σελ. 129 – 147
- Δημητρίου Ι. «*Ανάπτυξις των Μέσων δια συγχρόνους Αμφίβιους Επιχειρήσεις*», Ναυτική Επιθεώρησις, Τεύχος 208, Τόμος 80 (1964), σελ. 32 – 37
- Ι.Α.Δ. «*Τα Πολεμικά Ναυτικά της σήμερον*», Ναυτική Επιθεώρησις, Τεύχος 338, Τόμος 90 (1969), σελ. 1 – 21
- Λισμάνης Δ. «*Αι αποστολαί του Πολεμικού Ναυτικού*», Ναυτική Επιθεώρησις, Τεύχος 389, Τόμος 107 (1978), σελ. 35 – 50
- Λισμάνης Δ. «*Στρατηγική και Ισχύς εις την θάλασσαν*», Ναυτική Επιθεώρησις, Τεύχος 393, Τόμος 108 (1978), σελ. 215 – 232
- Μαγιάτης Δ. «*Χρονικό των Α/Τα – Τ3, του κάστρου της Κερύνειας και του Α/Γ “Λέσβος”*», Ναυτική Επιθεώρησις, Τεύχος 446, Τόμος 126 (1987), σελ. 83 – 96
- Μαργαρίτης Κ. «*Οι μελλοντικοί ρόλοι και τα προβλήματα των Ναυτικών μικρών κρατών*», Ναυτική Επιθεώρησις, Τεύχος 354, Τόμος 95 (1972), σελ. 125 – 132
- Νοταράς Κ. «*Ωκεανογραφία και Ναυτικά επιχειρήσεις*», Ναυτική Επιθεώρησις, Τεύχος 315, Τόμος 82 (1965), σελ. 154 – 167
- Ντάκος Α. «*Απόψεις επί της συμμετρικώς αναπτύξεως των Ε.Δ.*», Ναυτική Επιθεώρησις, Τεύχος 310, Τόμος 80 (1964), σελ. 307 – 326
- Παπακώστας Α. «*Ο προϋπολογισμός του Κράτους και ειδικότερον του ΓΕΝ*», Ναυτική Επιθεώρησις, Τεύχος 322, Τόμος 84 (1966), σελ. 376 – 399
- Πετρόχειλος Ν. «*Το Ναυτικό στους αρχαίους ελληνικούς χρόνους*», Ναυτική Επιθεώρησις, Τεύχος 299, Τόμος 77 (1963), σελ. 107 – 132
- Ποχάνης Κ. «*Το Δόγμα του Ενιαίου Αμυντικού Χώρου Ελλάδας – Κύπρου*», Ναυτική Επιθεώρησις, Τεύχος 528, Τόμος 154 (2001), σελ. 175 – 200
- Σίμψας Μ. «*Υποβρύχιον, το Όπλον του Μέλλοντος*», Ναυτική Επιθεώρησις, Τεύχος 299, Τόμος 77 (1963), σελ. 31 – 46

- Σίμψας Μ. «*Το Πολεμικόν Ναυτικόν των Ελλήνων*», Ναυτική Επιθεώρησις, Τεύχος 311, Τόμος 81 (1965), σελ. 35 – 53
- Σωτηρόπουλος Σ. «*Ωκεανογραφία και Ανθυποβρυχιακός Πόλεμος*», Ναυτική Επιθεώρησις, Τεύχος 343, Τόμος 91 (1970), σελ. 277 – 288

Άρθρα στο διαδίκτυο

- Naval Defense «*ΑΠΟΨΗ: Το Πολεμικό Ναυτικό στην κρίσιμότερη στιγμή της νεότερης ιστορίας του λόγω Ανατολικής Μεσογείου*» *NAVAL DEFENSE* powered by Πτήση, 4 Σεπτεμβρίου, 2022
<https://navaldefence.gr/hellenic-navy-in-most-critical-moment-of-newer-history/> (25/10/2024)
- Naval Defense «*Μήπως να αποδεχτούμε πως το Πολεμικό Ναυτικό όπως το ξέραμε, “τελείωσε”;*», *NAVAL DEFENSE* powered by Πτήση, 19 Νοεμβρίου, 2023
<https://navaldefence.gr/hellenic-navy-as-we-know-is-probably-over/> (25/10/2024)
- Κτενάς Γ. Χρήστος «*ΦΑΚΕΛΟΣ ΚΥΠΡΟΥ: Γιατί 2 ελληνικά υποβρύχια δεν έδρασαν στην τουρκική εισβολή στην Κύπρο;*», Πτήση. 20 Ιουλίου 2024
https://flight.com.gr/fakelos-kiprou-dio-ellinika-ipobrixia/#goog_rewarded (25/10/2024)
- Υφαντής Κ. «*Η ακύρωση του GSI θα είναι μια κολοσσιαία στρατηγική αποτυχία*», Το Thema Online, 14 Αυγούστου 2024
<https://www.tothemaonline.com/article/399281/h-akyrwsh-toy-gsi-tha-einai-mia-kolossiaia-strathgikh-apotyhia> (25/10/2024)

Διαδικτυακές εκπομπές

- Άγγελος Χωριανόπουλος «*Η Ελλάδα μπορεί να “καθαρίσει” το Αιγαίο - Συμπεράσματα από τη δράση των drones*», Λάμπρος Καλαρρύτης «*ΕΜΕΙΣ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ*», ΠΑΡΑΠΟΛΙΤΙΚΑ 90.1 fm, 22/12/2023
<https://www.youtube.com/watch?v=PFbt4hyj7ww&list=WL&index=38> (25/10/2024)
- Άγγελος Χωριανόπουλος «*Η απειλή από UAV που θα αντιμετωπίσει το ΠΝ χτυπά ήδη “καρμπόν” στην Ερυθρά*», Λάμπρος Καλαρρύτης «*ΕΜΕΙΣ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ*», ΠΑΡΑΠΟΛΙΤΙΚΑ 90.1 fm, 11/01/2024

<https://www.youtube.com/watch?v=XrGiabIBnbo&list=WL&index=34>

(25/10/2024)

- Άγγελος Χωριανόπουλος «Θαλάσσια μη επανδρωμένα - Άλλαξε ο ναυτικός πόλεμος - Πάλι έχασαν πλοίο οι Ρώσοι», Λάμπρος Καλαρρύτης «ΕΜΕΙΣ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ», ΠΑΡΑΠΟΛΙΤΙΚΑ 90.1 fm, 08/02/2024

<https://www.youtube.com/watch?v=uYym4Z5OZG4&list=WL&index=25>

(25/10/2024)

- Άγγελος Χωριανόπουλος «Εγκατάσταση Starlink σε ελληνική φρεγάτα - Διδάγματα από Ουκρανία», Λάμπρος Καλαρρύτης «ΕΜΕΙΣ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ», ΠΑΡΑΠΟΛΙΤΙΚΑ 90.1 fm, 26/08/2024

<https://www.youtube.com/watch?v=wIyRgwBXvDo&list=WL&index=5>

(25/10/2024)

- Χρήστος Κτενάς «Τα ελληνικά F-35 & το εξοπλιστικό μαμούθ από Τουρκία - Φτιάχνει mega-ναυτικό», Λάμπρος Καλαρρύτης «ΕΜΕΙΣ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ», ΠΑΡΑΠΟΛΙΤΙΚΑ 90.1 fm, 08/01/2024

<https://www.youtube.com/watch?v=15-C1Ni7cTI&list=WL&index=36>

(25/10/2024)

Papers

- Αλέξανδρος Διακόπουλος και Νίκος Στουρνάρας (2022), *Η Τουρκία σε αναζήτηση Στρατηγικής Αυτονομίας*, ΕΛΙΑΜΕΠ, Policy Paper #102/2022